

170 G 2
170 G 224
UIT DE GESCHIEDENIS

van

Willems-fonds en Davids-fonds

door

PAUL FREDERIOQ

Uitgave van het « JULIUS VUYLSTEKE-FONDS »

Nº 6.

Door den schrijver aan de leden van het Julius Vuylsteke-fonds en van het
Willems-fonds als eene kleine vriendengift aangeboden.

GENT

BOEKHANDEL AD. HOSTE

VELDSTRAAT, 47 en GALGENBERG, 21-23

1909

Drukkerij V. Van Doosselaere

Uit de geschiedenis van Willems-fonds en Davids-fonds.

Het Willems-fonds, ter eere van Jan Frans Willems, den « Vader der Vlaamsche Beweging, » in 1851 te Gent gesticht, bestond reeds sedert bijna het vierde eener eeuw, toen zijn clericale mededinger, het Davids-fonds, ontstond (1).

Opgericht in eenen tijd toen de Vlaamschgezinden zeer dungezaaid en schier machteloos waren, telde het Willems-fonds eerst 38 stichters, die op tien jaren tijds het ledental slechts tot 184 hadden zien stijgen, wanneer in Maart 1862 Julius Vuylsteke en zijne vrijzinnige vrienden in 't bestuur traden en aan de instelling eene groote uitbreiding gaven (2). Bij de stichting van het Davids-fonds in 1875,

(1) Over de geschiedenis van Willems-fonds en Davids-fonds raadplege men de *Verlagen en Jaarboeken* der beide instellingen. Over de 25 eerste jaren van het Willems-fonds, zie *Jaarboek voor 1876 en voor 1877*; over de 40 eerste jaren, *Jaarboek voor 1890* en over de 50 eerste jaren, *Tijdschrift van het Willems-fonds, 1901*. Men zie ook Julius Vuylsteke's opstellen en redevoeringen, opgenomen in zijne *Verzamelde prozaschriften* en herdrukt na zijnen dood in den bundel *Klauwaard en Geus* (Gent, 1905).

(2) Eene van de legenden, door de Davids-fondseers tegen het Willems-fonds verspreid, is die, volgens dewelke deze laatste instelling « bij list en verrassing » liberaal zou geworden zijn. Herhaaldelijk heeft de clericale pers zulks beweerd en het zijn de eigene woorden van A. Bultinck, opsteller van *Het Fondsenblad*, op de zesde algemeene vergadering van het Davids-fonds te St-Nikolaas (4 September 1882). De waarheid is, dat het Willems-fonds in 1851 gesticht werd door 38 van Willems' Gentse vrienden en vereerders, meestal liberalen zooals Willems zelf, benevens enkele gematigde katholieken. Het eerste bestuur bestond uit Snellaert, Heremans, Rens, Degerickx, Canneel, Baron de Saint-Genois en Kervyn de Volckaersbeke. De twee laatsten stonden als stillen clericalen bekend, al de andere toenmaals (en niet het minst Snellaert) als beslissende liberalen. In 1855 werd Julius Vuylsteke lid van 't bestuur en in 1862 algemeen secretaris in een verjongd bestuur. Nieuwe inschrijvers stroomden te.

telde het Willems-fonds meer dan 2.000 leden en was ontegensprekelijk de machtigste, bloeiendste en meest gezaghebbende vereeniging der Vlaamschgezinden van België geworden (1).

Doch het Willems-fonds was vrijzinnig. De 80 boekdeelen, die het sedert 1851 in 't licht gezonden had, zijne openbare kosteloze volksbibliotheken en volksvoordrachten waren bestemd, om ons verachterd Vlaamsche volk te verlichten en te ontvoogden, niet om het te verkwazelen. Ook werkte de Roomsch-katholieke geestelijkheid uit al hare macht de uitbreiding van het Willems-fonds tegen. Vooral zijne kosteloze en openbare volksbibliotheken, die door duizenden gretige lezers bezocht werden, waren een doorn in 't oog der ultramontanen.

Zoodra in 1870 het liberaal ministerie Frère-Orban was gevallen, zag men kanunnik Van Boxelaere, afgevaardigde van den Gentschen bisschop en geestelijken schoolopziener over de lagere scholen van Oost-Vlaanderen, de aandacht van den clericalen Minister van Binnenlandsche Zaken Kervyn de Lettenhove vestigen op de kosteloze volksbibliotheek van het Willems-fonds te Gent. « Die « bibliotheek » — beweerde de kanunnik — « welke voor de kinderen « toegankelijk is, bevat ongodsdienstige, zelfs onzedelijke boeken (2). » Dat zulks niets anders dan heilige lastertaal was, behoeft zelfs niet gezegd te worden.

I.

De Roomsch-katholieke kerk weet beter dan wie ook, dat men niets vernietigen kan, zonder het door iets anders te vervangen; en

er kwam leven in de brouwerij en men begon vrijzinnige boeken nit te geven, als Vuylsteke's *Korte statistieke beschrijving van België* (1865) en G. Rolin-Jaequemyns' puike *Voordrachten over de Grondwet* (1867). Van list noch verrassing geen het minste spoor.

(1) Zie, in *Vlaamseh België sedert 1830*, deel II, mijne *Schets eener geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, blz. 79-84.

(2) *Rapport triennal sur la situation de l'enseignement primaire*, 1871, blz. 30. Eenige jaren later, in 1878, had Mgr. Braey, bisschop van Gent, dezelfde klacht bij den clericalen Minister van Binnenlandsche Zaken nogmaals ingediend, en Minister Delcour, die als Leuvensch hoogleeraar niets te weigeren had aan Monseigneur, maakte heel ernstig die klacht over aan het gemeentebestuur der stad Gent. (Zie *Volkshelant* van 11 Mei 1878).

zoo rijpte in de clericale partij het denkbeeld, om eenen katholieken tegenhanger van het Willems-fonds in 't leven te roepen.

Hoe het kind ter wereld kwam, is nog niet volkomen uitgemakt, ten minste niet voor degenen, die buiten de stichters stonden. Op het graf van eenen dier stichters, van L. W. Schuermans, pastoor te Willele bij Leuven, gaf in 1893 een lid van 't hoofdbestuur van het Davids-fonds (1) de volgende historische herinnering ten beste :

Gij allen, Mijnheeren, weet, en beter dan ik, hoe het Davids-fonds is ontstaan. Vroeger maakte schier al wie Vlaming was, deel (*sic*) van het Willems-fonds. Maar daar kreeg het opeens eene uitsluitend eenzijdige kleur. Een alarmkreet ging op. De heer Frans De Potter wees in *Het Fondsblad* op de noodzakelijkheid om de katholieke Vlamingen in éenen bond te vereenigen. Dit ontwerp werd door den heer Snieders in *Het Handelsblad* ondersteund en overal vond het bijval, maar vooral in het hart van Pastoor Schuermans. 't Was op de pastorijs van Willele, dat het woord « Davids-fonds » het eerst werd uitgesproken.

Denzelfden dag sprak Prof. P. Willems, algemeen voorzitter van het Davids-fonds, op de jaarlijksche vergadering, gehouden in de promotiezaal der Leuvensche Hoogeschool, en hij noemde pastoor Schuermans

den geleerden en volleverigen man, die, door eenige vrienden geholpen, het ontwerp tot het stichten van een Davids-fonds wist ten uitvoer te brengen (2).

In eene andere officiële redevoering, door Prof. P. Willems (3), eenige jaren vroeger (22 April 1879) te Brussel als algemeen voorzitter gehouden, zei hij :

Zal het Davids fonds vergeten, dat het bestuur van het *Met Tijd en Vlijt* zijn stichter is?

Alzoo schijnt het Davids-fonds, gelijk zekere helden van het oude Griekenland, meer dan éenen vader te hebben gehad : Frans De Potter, Dr. August Snieders, Pastoor Schuermans en geheel het

(1) Het was Gustaaf Bols, in zijne redevoering van 18 Mei 1893, op het kerkhof te Willele gehouden bij de onthulling van het gedenkteeken, aan Pastoor Schuermans opgericht. In haar geheel te vinden in het *Jaarboek van het Davids-fonds voor 1894*, blz. 84-87.

(2) Zelfde *Jaarboek*, blz. 89.

(3) *Jaarboek van het Davids-fonds voor 1890*, blz. 46.

bestuur van het Leuvensch taalminnend studentengenootschap van den tijd!

De ware vader schijnt ons niemand anders te zijn dan Frans De Potter, die de eerste en zonder ophouden in zijn *Fondsblad* alarmkreten slaakte over de wassende macht van het Willems-fonds en over de noodzakelijkheid om een clericaal tegenwicht tot stand te brengen. Frans De Potter, die zich eerst onder de liberale Vlaamschgezinden van Gent geschaard en in hunne rangen eene zeer werkzame rol gespeeld had, was in 1859 mislukt in zijne candidatuur om opsteller te worden van het liberaal dagblad *De Stad Gent*, en kort daarna was hij tot de redactie van de clericale *Beurzen-Courant* overgegaan, die in 1870 *Het Fondsblad* geworden is, met kanunnik Verschueren van St-Baafskapittel als eigenaar. In zijnen liberalen tijd had Frans De Potter onder de leiding van Julius Vuylsteke gestreden en had den voorbeeldigen volksbeschaver aan 't werk gezien in het opkomend Willems-fonds. Alzoo had hij, veel meer dan zijne nieuwe partijgenooten, de clericalen, een duidelijk denkbeeld van de beteekenis en van de waarde van 't Willems-fonds gekregen.

Indien men den echten geestelijken vader van 't Davids-fonds niet met zekerheid aanduiden kan, ook de juiste datum zijner geboorte staat niet vast. Gewoonlijk neemt men daarvoor aan den 15 Januari 1875, waarop te Leuven in de schaduw van de Roomsche *Alma Mater* der Belgische Bisschoppen de instelling officieel gesticht werd. Maar, toen in 1901 haar 25jarig bestaan moest gevierd worden, verklaarde (1) Frans De Potter, destijds algemeen secretaris, in zijn jaarverslag van 26 Mei 1899, dat het hoofdbestuur geaarzeld had tusschen de maand December, « tijdstip der feitelijke instelling in 1874 » en tevens der « eerste opkomst, » en de maand Maart, verjaring der « eerste » algemeene vergadering te Leuven, welke plaats greep in Maart « 1875. » Lees: den 23 Mei. Wat er ook van zij, het Davids-fonds moet wel vóór die maand Maart of Mei 1875 zijn geboren, aangezien reeds in de vorige Januari-maand de Antwerpsche correspondent der *Nieuwe Rotterdamse Courant* uit de Scheldestad naar Noord-Nederland het nieuws zijner geboorte overbrieft (2). Overigens werd

(1) *Jaarboek van het Davids-fonds voor 1900*, blz. 37.

(2) Die correspondent vermeldde de stichting als « zooeven » geschied

reeds den 31 Januari 1875 te Gent de eerste afdeeling van het Davids-fonds gesticht (1) door Frans De Potter en zijne vrienden. Sindsdien is die Gentsche afdeeling onafgebroken de talrijkste gebleven en is Gent (naast Leuven) het bolwerk van het Davids-fonds geworden tegenover het Willems-fonds, dat in de Arteveldestad zijn algemeen bestuur en ook zijne oudste en talrijkste afdeeling bezit. Uit Gent zijn aldus in hoofdzaak het Willems-fonds en tot een zeker punt het Davids-fonds, de twee doelmatigste organismen der Vlaamsche Beweging, het eene na het andere uitgegaan, hegeen wel verdient geboekt te worden in de geschiedenis van onzen taalstrijd.

De stichters van het Davids-fonds hadden aan hun hoofd geplaatst als secretaris J. Brouwers Z. en als voorzitter Prof. Paul Alberdingk-Thijm van Leuven. Deze laatste was een Noord-Nederlander, die slechts in de verte herinnerde aan zijnen schranderen en uitstekenden ouderen broeder Jozef, den bekenden Amsterdamschen uitgever, dichter, geleerde en lateren hoogleeraar. Wat J. Brouwers Z. betreft, hij was alsdan kantonaal schoolopziener van 't lager onderwijs te Leuven en stond bekend als een zeer middelmatig poëet. Wat hem eene zekere vermaardheid in den lande gegeven had, was zijn luidruchtig overloopen van het liberale naar het clericale kamp op den dag zelven van den val van het vrijzinnig ministerie Frère-Orban

onder voorzitterschap van Schollaert vader, « den afgevalen vrijzinnigen volks- » vertegenwoordiger, van wiens lettervruchten een spottied op den paus (*Le vieillard » pâle et blême*), dat dezer dagen weder eens in de Kamer te berde kwam, de » meest bekende is. Hij is omgeven door eenen pastoor, twee kapelannen, twee » studenten der Leuvensche Hoogeschool, eenen hoogleeraar dier inrichting, » namelijk den heer Paul Alberdingk Thijm. » Hij voegde er ten slotte bij: » Zou die mededeeling niet menigeen in Nederland, wien de vrijzinnige zaak als » een solidaire belang ter harte gaat, behooren aan te sporen het Willems-fonds » krachtiger dan ooit te steunen? » In 1875 telde het Willems-fonds 127 Noord- » nederlandsche leden. Heden (1908) telt het er boven de 200.

(1) Te dier gelegenheid beschimpte de *Bien Public* de Gentsche afdeeling van 't Willems-fonds, die, volgens hem, « niets anders had kunnen doen dan » eenige onzedige romans van Fransche socialistten in hare bibliotheek bijeen- » krijgen. » In 1876 verscheen de eerste catalogus der volksboekery, door het Davids-fonds te Gent gesticht naar het voorbeeld der drie reeds bestaande volksbibliotheeken van het Willems-fonds. Die catalogus dezer model-instelling bevatte niets dan zeer gebrekkige titels, zonder den naam der schrijvers!!! Men zag wel, dat het Davids-fonds nog veel te leeren had van 't Willems-fonds, waar van de gedrukte catalogus zeer ernstig was ingericht.

in juni 1870 (1), hetgeen ook kort daarna het geval was met een paar andere Davids-fondsen, Aug. Van Acker en Désiré Claes, alsdan leeraar aan het Koninklijk Atheneum van Hasselt, die beiden (2) met klank het Willems-fonds verloochenden. Eenigen tijd nadien volgde ook de dichter Theodoor Sevens hun voorbeeld en hij ook speelde dadelijk eene rol in 't Davids-fonds (3), dat aldus eenige zijner blakendste voorvechters aan het Willems-fonds te danken had. Onder de echte katholieken was de gemoedelijke Vader De Beucker van Antwerpen een der onverpoosde ijveraars voor de nieuwe instelling, zoodat hij den welverdienden eere naam verwierf van « apostel van het Davids-fonds (4). »

(1) Bij de stichting van het clericaal Davids-fonds met J. Brouwers Z. als algemeen secretaris, kondigde de liberale pers met wreede ironie zijn gloeiend bombastisch gedicht *Marnix van St-Aldegondé* uit zijn liberalen tijd af, verscheen in zijn bundel *Zomerbloei* (1869).

Dit gedicht begon met eene zeer misplaatste herinnering aan Vondel's beroemde rei uit den *Lucifer* op God, toegepast op Marnix :

Wie is hij, die zoo fier en edel,
Met glorierijk omglandsen schedel,
Historie, in uw bladen gloort?...
't Is Marnix.....
Schoonheid en dweepers lootheid
En bijgeloof en helsche boosheid
Beheeren 't arme vaderland.

Als dichter en als kazakkeerder werd J. Brouwers Z. ook onbarmhartig uitgekleeft in eene reeks humoristische artikels van *Het Volksbelang*, die opgang maakten (nr. van 13 en 27 Mei en 10 Juni 1876).

(2) Beiden waren zelfs toegevoegde bestuursleden van het algemeen bestuur van het Willems-fonds, gedurende de tien jaren (1865-1875), die de stichting van het Davids-fonds voorspiegelde.

(3) In September 1892 kwam Th. Sevens, op eene algemeene vergadering van het Davids-fonds te St-Nikolaas, klagen over de « onbeschaamdheid » van eenige geschiedschrijvers, die « uit haat tegen onze Vlaamsche overleveringen en tegen den godsdienst de geschiedenis vervalschen.... Ook in de schoolboeken, in de beknopte *Geschiedenissen van België* door Genonceaux en Struman, « stelt men de geschiedenis der XVIe eeuw geheel valsch voor, ten nadeele van « Kerk en godsdienst. » (*Jaarboek voor 1893*, blz. 103). Al wie weet, hoe kleurloos en neutraal de twee bedoelde handboekjes zijn, die algemeen in de scholen werden gebruikt, zal verbaasd staan over die openbare aanklacht van den ex-liberaal Sevens.

(4) Zie *Jaarboek voor 1869*, blz. 62. In de eerste jaren sloot zich de componist Paul d'Acosta (notaris Vander Sloten) ook geestdriftig bij het Davids-fonds aan en schreef eene feestcantate ter eere van Frans De Potter en Pastoor Clineys (*Jaarboek voor 1868*, blz. 48).

II.

Niet zonder eenige moeite hadden wij uit allerlei bronnen de bovenstaande schets over het ontstaan van het Davids-fonds neergeschreven, toen ons door eene behulpzame hand eene schier onvindbaar geworden brochure (1) uit 1875 onder de oogen werd gebracht, waaruit een nieuw licht opging over de geboorte van den katholieken tegenhanger van het vrijzinnige Willems-fonds. Die brochure bevat het eerste verslag van den eersten secretaris J. Brouwers Z., loopende over de eerste maanden van het pasgeboren kind. Tot aanvulling van het voorgaande ontleenen wij er de volgende bijzonderheden aan.

« Ongeveer tweehonderd leden uit alle gewesten des lands » waren den 23 Mei 1875 vergaderd ter oude Halle in de Promotiezaal der bisschoppelijke Hoogeschool te Leuven. Na eene korte welkomrede van den voorzitter Prof. P. Alberdingk Thijm, hield J. Brouwers Z. lezing van een verslag « over de geschiedenis der gronding en opbouw van het Davids-fonds. » Die oud-blakende Willems-fondser was pas afgetreden als toegevoegd bestuurslid dezer laatste instelling gedurende niet minder dan tien jaren, waarvan vijf onder het vorig liberaal ministerie en vijf in de eerste jaren van het nieuw clericaal ministerie (1865-1875). J. Brouwers Z. was blijkbaar aangegrepen door den ijver, die de nieuwbekeerden geregeld bezielde tegen hun vroeger geloof. Hij opende zijn verslag met eenen hartstochtelijken aanval tegen het Willems-fonds. Door toedoen dier verderfelijke maatschappij was, volgens hem, de Vlaamsche Beweging

in de handen gekomen van een twee- of drietal mannen, die het ordeswoord (sic) geven en een stelsel van uitsluiting, van minachting en verkleining willen inrichten voor allen, die niet als zij denken en handelen.

De Vlaamsche Beweging — of liever de beweging van het Willems-fonds, want buiten het Willems-fonds kennen dezès aanklevers geene andere —

(1) *Eerste algemeene vergadering van het Davids-fonds*, den 23 Mei 1875, 's morgens ten 10 1/2 uur, in de Promotie-zaal der Hoogeschool te Leuven. (18 blz., Leuven, Gebr. Vanlinthout, drukkers der Katholieke Hoogeschool, 1875). Deze brochure bevat het *Verslag*, een relaas der vergadering en de *Standregelen van het Davids-fonds*, deze laatste met afzonderlijke paginering : 8 blz.

heeft sedert jaren geheel den officieelen invloed in zijn voordeel bemachtigd. Daarin is zijn bijval bij vele ambtenaars en letterkundigen te vinden. Zijne leden heerschen bij voorkeur in de jury's, in de commissiën, in de ministeriën. Het Willems-fonds is meester in de volksbibliotheken. Geholpen door de vrijmetselarij en het protestantismus, heeft het eene uitgestrekte maatschappij van onderlinge bewondering en ophemeling gevormd, wier werking zich in Noord- en Zuid-Nederland doet gevoelen, en waarvan de leden, ofschoon elkander afgunstig, zich nochtans verstaan om elkaar den uitbundigsten lof toe te zwaaïen en eenen naam verre boven hunne gehalte te bezorgen. Als het met hunne belangen niet strijdt, trachten zij zelfs hunnen vennooten toelagen, plaatskens, prijzen, kruiskens en andere gunsten te bezorgen. *Nul n'aura de l'esprit hors nous et nos amis* is de leus, die zij trouw volgen, de niet-ingelijfdien miskennende of afbrekende, of, als zij een machtig talent ontmoeten, het onder berekende stilzwijgendheid versmorende. Ziet integendeel een onbeduidend gewrocht, eene novelle, een reis-briefje, een almanakstukje van een hunner het licht, onmiddellijk wordt het als een onvergetelijk meesterstuk uitgetrompet.

Zoo behendig weten onze vijanden het aan te leggen en zoo sluw zich te gedragen, dat nu zelfs, onder ons katholiek ministerie, het monopolium der gouvernementeele gunsten in hunne handen blijft berusten. Indien het Davids-fonds niets anders teweeg bracht dan deze camaraderie te ontmaskeren en te verlammen, dan de overdrevene reputatiën op hare plants te brengen, dan de valsche groote mannen van hunnen (sic) voetzuil te lichten, dan de nieuwelingen als zij talent laten blijken, eene warme hand toe te steken, dan het Gouvernement van uitbuiters te verlossen; — dan reeds zou zijne stichting eene ware weldaad wezen (1).

Het Davids-fonds, dat van den eersten dag af al de werkzaamheden van het Willems-fonds overnam en naaapte, heeft sederdien bewezen, dat ook het bovenstaande aan het Willems-fonds toegedicht programma met goeden uitslag kon nagevolgd worden onder de clericale ministeries, die tusschen 1870 en 1878 en later sedert 1884 onafgebroken over België geregeerd hebben. Schier woord voor woord is het schilderachtig tafereel van den zoogezegden invloed van 't Willems-fonds vóór 1875 heden van toepassing op het Davids-fonds, dat in de Koninklijke Vlaamsche Academie eenen machtigen steun gevonden heeft, om het Willems-fonds op al de opgesomde officiele en niet officiele gebieden te vervangen en zijn weinig geveleid programma in clericalen zin ten uitvoer te brengen. Zoo waar is het, dat een vijand gewoonlijk aan de tegenpartij zijne eigene geheime drijfveeren toeschrijft en de anderen naar eigene maat pleegt te

(1) De heerlijkste brokken dezer ontboezeming van J. Brouwers Z. tegen het Willems-fonds zijn overigens ontleend aan de rede, uitgesproken door Roëll bij de instelling der afdeling van 't Willems-fonds te Lier, op 31 Maart 1875.

meten. Herleest men die *philippica* van J. Brouwers Z. tegen het Willems-fonds in 1875, dan is men verrast over de profetische waarde van deze onvergetelijke brok van den blakenden neophiet.

Ziehier nu wat J. Brouwers Z. ons mededeelt over het ontstaan van het alleenzalmakend Davids-fonds. In eene kleine voetnoot der blz. 8 lezen wij wel: « Dit denkbeeld werd het eerst in de pers voor- » uitgezet door den ieverigen opsteller van 't *Fondsblad*, den heer » Frans De Potter, te Gent. » Maar aan Pastoor Schuermans wordt de voornaamste eer toegewezen, alsmede aan zijnen onderpastoor Hendrickx. In hunne pastorijs te Wilsele, dicht bij Leuven, waar *Het Algemeen Vlaamsch Idioticon* werd bewerkt, kwamen nu en dan vrienden bijeen (waaronder de nieuwbekeerde J. Brouwers Z.); en daar werd veel gezocht over « de schade, die de Vlaamsche vereeni- » ging het Willems-fonds sedert eenige jaren toebrengt aan de na- » tionale en zedelijke belangen van het grootste deel der bevolking » van België. » Daar kwam men « in den voorzomer van 1874 » tot het besluit, om tegen het verderfelijke Willems-fonds een katholiek Davids-fonds te stichten met de medewerking der studenten van *Met Tijd en Vlijt*. Doch de zomer brak aan met het groot verlof. Slechts in den winter trad het bestuur van het taalminnend Leuvensch studentengenootschap het ontwerp bij « en vatte het in de Vlaamsche pastorijs » van Wilsele uitgesproken woord *Davids-fonds* op. »

Ook buiten Leuven had men middelerwijl vele aanhangers aangeworven. Den 15 Januari 1875 kwamen enkelen van hen met de Leuvenaars samen. Buiten Prof. P. Alberdingk Thijm, voorzitter van *Met Tijd en Vlijt*, en den onmisbaren J. Brouwers Z., waren drie priesters (Schuermans, Hendrickx en Hemeryck) en vier studenten (Edm. Fabri, Paul Maes, Julius Plancquaert en Schelstraete) aanwezig. Frans De Potter wordt niet vermeld onder de kleine keurbende der eerste stichters. Men kwam overeen, het Willems-fonds in al zijne werkzaamheden na te volgen. Tot eerevoorzitter stelde men den volksvertegenwoordiger F. Schollaert aan, tot voorzitter Prof. P. Alberdingk Thijm, tot secretaris J. Brouwers Z.; de drie priesters volledigden het bestuur met twee advocaten, eenen nijveraars en twee studenten (Plancquaert en Maes). Prof. P. Willems had voor de eer bedankt « wegens zijne drukke bezigheden. » Dadelijk sloeg men de

hand aan 't werk : « Drie dagen later, den 18 Januari 1875, den feestdag van St-Pietersstoel te Rome, werd de eerste vergadering des hoofdbestuurs van het Davids-fonds 's middags ten zes ure gehouden in de bovenzaal van den Katholieken Kring te Leuven. » Wekelijks beraadslaagde men « meerdere uren aan één stuk. » Afdelingen werden alomt opgericht. In Mei 1875 waren er reeds 27 met een ledental van ongeveer 2500. » Alsdan telde het Willems-fonds nog maar 8 afdelingen en 2121 leden.

Triomfantelijk riep te recht de secretaris J. Brouwers Z. uit : « Het is dus waar, dat wij geene vijf en twintig weken hebben noodig gehad, om het getal der inschrijvers van 't Willems-fonds, dat 25 jaren bestaat, te overschrijden. »

Dit verslag verwierf « den onvoorwaardelijken bijval » der aanwezigen, toen het den 23 Mei 1875 in de Promotiezaal der bisschoppelijke Hoogeschool werd voorgelezen. Op voorstel van Frans De Potter werd besloten, het in druk uit te geven. Het was het n° 1 der uitgaven van het Davids-fonds en is eene bibliografische zeldzaamheid geworden. Verder sprak niemand meer : « Deze voordracht lokte evenwel geenerlei redetwist uit... Van geene enkele zijde werden de voorstellen (van het hoofdbestuur over de *Standregelen*) tegenstand. De grootste eenstemmigheid heerschte in de vergadering. Niemand vroeg het woord. » Te 1 uur vergaderde men aan eenen feestdissch « van meer dan honderd personen, » waarop eerst op den Paus, daarna op den Koning en « op de nagedachtenis van Prof. David » werd gedronken. Onder de zeer talrijke heildronken waren er drie van priesters, twee van studenten en twee van overgelopen Willems-fondsen (J. Brouwers Z. en D. Claes). 's Avonds werd de plechtige instelling van het Davids-fonds door een Vlaamsch concert gesloten in den Katholieken Kring. « Het feest eindigde te tien uren met den volkszang : *De Vlaamsche Leeuw*. »

In het volgend verslag van den secretaris, gevende een overzicht van de werkzaamheden tot op 31 December 1875, wordt vermeld, dat op dien datum het Davids-fonds reeds 3.310 leden telde en 28 afdelingen. Een half jaar later was het ledental tot 4.276 gestegen. Te recht mocht dichter J. Brouwers Z. dichterlijk sluiten met

deze opwekkende woorden : « Daarom verblijden wij ons en roepen wij met den ouden dichter :

« Syt vroolijc : het is gheworden dach ! »

III.

Middelertwyl waren de eerste werkzaamheden van het Davids-fonds niet al te schitterend. Op het spoor van het Willems-fonds, was zijne eerste zorg het uitgeven van volksboeken. Na het bovenvermeld verslag der eerste algemeene vergadering, zond het eenen geschiedkundigen roman van Dr Renier Snieders in 't licht, *De Geuzen in de Kempen*. Dat boek overtrof alles wat tot hertoe door de Vlaamsche clericalen geleverd was op het gebied van de verknoeiing der historische waarheid; maar het werd weldra zelf overtroffen door een werk van den algemeenen voorzitter Prof. Paul Alberdingk Thijm : *De vroolijke historie van Marnix en zijne vrienden*, zijnde eene onbeschaamde verguizing van eenen onzer grootste Nederlanders der 16^e eeuw (1). Van denzelfden Leuvenschen hoogleeraar verscheen daarna nog een *Spiegel van Nederlandsche letteren*, die zoodanig beneden critiek was, dat het boek zelfs in *Het Fondsenblad* van Frans De Potter werd aan de kaak gesteld (2). Die voorzitter was overigens onuitputtelijk in

(1) Het Davids-fonds had waarlijk geene *chance* met zijne historische uitgaven. In 1876 gaf de Gentsche afdeling een volksboekje uit ter gelegenheid der Pacificatiefeesten, waarin de geschiedenis der zestiende eeuwse beroerten in een volkomen valsche daglicht werd gesteld en o. a. beweerd werd, dat de Prins van Oranje de katholieken verdrukt had. Daarop herinnerde *Het Volksbelang* (26 April 1876) er aan, dat de Zwijger in 1577 te Gent met levensgevaar de vervolgte Roomschen was komen beschermen en daardoor de belhamels der onverdraagzame Calvinisten (den predikant Dathenus en Jonkheer Jan van Hembyse) naar Duitschland had doen vluchten; hetgeen geschied was in het huis van Rijnove, in de Onderstraat, in *hetzelfde gebouw*, waar drie eeuwen later de godvruchtige boekhandel Vander Schelden was gevestigd, waarin het smaadschriftje van het Davids-fonds tegen den Prins van Oranje uitgegeven was! — Daarenboven maakte zich in hetzelfde jaar de Gentsche afdeling van het Davids-fonds belachelijk door de uitgave van eenen ongehoorden catalogus harer tweede volksboekery, bevattende 381 titels van werken, zonder éenen enkelen naam van schrijver. Daarin vond men een reglement, waarin te lezen stond : « Art. 2. Om boeken te bekomen moet men aanbevelen zijn door eenen geestesliken (sic) of door eenen weldenkenden persoon der parochie. »

(2) In *Het Volksbelang* (n^o van 28 October 1876) werd het werk streng afgekeurd als eene naïeve ophemeling onzer verkweelde onmachtige Vlaamsche schrijvers uit de 17^e eeuw. In *Het Fondsenblad* luidde het vonnis nog harder

de flaters. In 1878 schreef hij, in het bekend Londensch tijdschrift *The Academy* (n° van 3 December), eene lange bijdrage over de Vlaamsche Beweging en letterkunde, waarin hij het Davids-fonds hemelhoog verhief en hevig uitvoer tegen het Willems-fonds, als zijnde eene gevaarlijke « vrijdenkersclub. »

In 1878 gaf ook het Davids-fonds eenen roman in twee deelen uit van Dr Renier Snieders, van Turnhout, die zich reeds drie jaar vroeger berucht gemaakt had met zijnen pseudo-historischen roman: *De Geuzen in de Kempen*, verschenen als n° 2 der uitgaven van den pas gestichten clericalen tegenhanger van 't Willems-fonds.

Nu heette het werk *De Goochelaar*, met den ondertitel: « tafeelrekenen uit het bestaan der vrijdenkers onzer eeuw. » En wilt gij weten, hoe Dr Renier Snieders zich de vrijdenkers onder zijne tijdgenooten voorstelde en voor zijne lezers beschrijft?

Ketzer is een verloopen student in de rechten, die door de vrijmetselaarsloge betaald wordt om bedevaartgangers en priesters af te ranselen, den pastoor van 't bed der stervenden te verjagen, enz. Hij steelt eerst het geld van eenen vriend, gebruikt later diens zoontje om te bedelen en werpt het daarna in 't water om het te laten verdrinken. Naast Ketzer staat Abraham Blitz, een onderwijzer, die volksvoordrachten houdt, in 't Willems-fonds waarschijnlijk, maar 't wordt niet uitdrukkelijk gezegd. Hij is een gemeene zuiplap, die bittertjes drinkt van 's morgens tot 's avonds en zich door alcohol opwindt bij 't schrijven van zijn boek. Hij slaat zes borreltjes per bladzijde naar binnen, en het werk van Dr Snieders telt 600 bladzijden. Hij is een dief en is binnen en buiten de gevangenis de trouwe gezelschap van Ketzer. De vrouw van Abraham Blitz is geheimschrijfster van eene liberale bewaarschool. Zij mishandelt haren man en hare dochter en steekt op met de kas der bewaarschool. Abel Franck, een liberale advocaat, die tegen de kloosters pleit, is een dief en een valsche speler.

De titelrol wordt in Dr Renier Snieders' roman vervuld door Galerini « den goochelaar », die niemand anders is dan de duivel

over het armzalige uiterlijke van het werk: « Het is schaand, zulk een slordig boek aan lieden van den beschaafden stand rond te zenden. Voor een blauwboekje zou 't er misschien door kunnen; voor een ernstig literarisch werk van een geleerd man, foei! »

uit de Hel, Satan in hoogsteigen persoon, de heer en leider der liberalen en schurken, het opperhoofd der vrijmetselaars en vrijdenkers. En men denke hier aan geen zinnebeeld, aan geene dichterlijke schepping als Mephistopheles uit Goethe's *Faust* of Caliban uit Shakespeare's *the Tempest*. Dr Renier Snieders drukt er op, dat het wel de duivel uit de Hel is, die optreedt in zijnen roman, en die de hand leent aan de liberale schavuiten, om hunne boevenstukken uit te voeren.

De Kleine Gazet van Antwerpen schreef te recht over dien roman:

Het is nauwelijks te gelooven en doet medelijdend de schouders ophalen; maar wij achten het diep vernederend voor ons lezend Vlaamsch publiek, dat men ons zulke spijs durft voorzetten, en dat zij, die aan het hoofd staan van het Davids-fonds en van de katholieke partij, niet met walg en afkeer zulke verstompde en beschamende literatuur afweren.

Doch het beheer van Prof. Paul Alberdingk Thijm en J. Brouwers Z. moet buitengewoon veel te wenschen hebben overgelaten; want het Davids-fonds doorleefde alsdan eene geweldige crisis van ruzie, tweedracht en geldelijke moeilijkheden, waarover de clericalen te recht een floers geworpen hebben, om geen openbaar schandaal te verwekken (1). De onbekwame algemeene voorzitter werd in

(1) Het archief bevond zich in eenen zoo erbarmelijken toestand, dat het nieuw bestuur in December 1878 aan al de afdelingen schrijven moest, om hun het getal hunner leden en de samenstelling van het bestuur te vragen. « Verscheidene » waren reeds, na drie jaren, « ingesluimerd, zoo niet in doodslaap vervallen. » Zelfs antwoordde de afdeling Maaseik niets, ondanks herhaalde brieven, enz. De studenten-afdeeling te Leuven werd op besluit van 't algemeen bestuur ontbonden verklaard « om de twee volgende redenen: vooreerst de onregelmatigheid der stichting dier afdeling, en ten tweede de tweedracht, die zij te Leuven onder de leden van het Davids-fonds reeds te weeg bracht en later « nog meer zou veroorzaken, » als mededingster van het studentengenootschap *Met Tijd en Vlijt*. » Zal het Davids-fonds zijne macht gebruiken, om den bloei van het genootschap te onderdelfen? » Na die herinrichting en zuivering telde het Davids-fonds 5122 leden. In zijn officieel verslag, waar wij al deze bijzonderheden aan ontleenen, zei de nieuwe voorzitter Prof. Willems op de algemeene vergadering, te Brussel den 22 April 1879 gehouden: « U de rekeningen voor » te leggen van 1878, dat is eene onmogelijke zaak. Wanneer het nieuwe hoofdbestuur is in werking getreden, waren de finantiën (sic) van het Fonds in den aller- » verwardsten staat... Voor de rekening na 1 Januari 1879 blijf ik verantwoordelijk; » voor de rekeningen van voorgaande jaren, sla ik alle verantwoordelijkheid af. » Na zich tot alle schuldeischers en schuldenaren gewend te hebben, bevond men, dat, tot 31 December 1878, het Davids-fonds 55.500 fr. had ontvangen en 61.950 fr. schulden had gemaakt, waarvan nog 6.450 fr. te betalen waren

1878 omvergeworpen (1) en tijdelijk vervangen door Pastoor Schuermans, totdat de schrandere Leuvensche professor P. Willems, een geleerde van den eersten rang, in juli 1878, de teugels van 't bewind in handen nam met den wakkeren, voortvarenden, onvermoeibaren en hardnekkigen Frans De Potter als algemeen secretaris. Van dan af was het Davids-fonds gered en bereikte het spoedig eenen verbazenden bloei, dank zij den steun der almachtige geestelijkheid in onze verkwezelde Vlaamsche gewesten.

IV.

Onder de clericalen, die door dien schitterenden bloei verblind waren, verspreidde zich nu de legende, en zij leeft nog altijd voort (2), dat die bloei van het Davids-fonds aan 't Willems-fonds den doodsteek had gegeven. Niets was minder waar. Nooit ontwikkelde het Willems-fonds zich zoo snel en zoo krachtig, onder Julius Vuylsteke's leiding, als tijdens de tien eerste jaren van het Davids-fonds (3). In het eerste

(Jaarboek van het Davids-fonds voor 1890, blz. 44 en volg.). Prof. Willems, die tevens voorzitter en schatbewaarder was, toonde zich eenen uitstekenden financier, zoodat reeds in 1880-81 al de schulden betaald waren en in 1881-82 een reservefonds van bijna 2000 fr. was gesticht, dat gaandeweg later nog aangroeide. Ook het Willems-fonds bezit een sedert jaren (1866) aangelegd reservefonds, dat een maximum van 8000 fr. bereikt heeft, maar in de slechte tijden van verval moest angesproken worden. Heden bedraagt het 6.500 fr.

(1) Dit geschiedde niet zonder hevige protesten van Prof. Alberdingk Thijm's aanhangers. Zie o. a. het geweldig en zeer weinig bekend gedicht van Albrecht Rodenbach: *Na eene vergadering van het Davids-fonds* (slechts met X. onder-teekend) in het studententijdschrift *De Vlaamsche Vlagge* (IVe jaar, blz. 110-112, 1878). Prof. Alberdingk Thijm heet er "verraden en bedrogen, — verlaten, wen u nijd aanviel en lasterende logen, — veroordeeld door kleingeestigheid en door kwaadwilligheid, — door overmacht gedoemd en door pedantengrilligheid, „ enz.

(2) Zie het artikel "Davids-fonds en Willems-fonds" in *Het Fondsblad* van 3 Maart 1893, met het antwoord van *Het Volksbelang* van 11 Maart 1893; zie ook de polemieken tusschen *Fondsblad*, *Bien Public* en *Volksbelang* ter gelegenheid van het 50jarig jubelfeest van het Willems-fonds (October-November 1901).

(3) Bij het ontstaan van het Davids-fonds profeteerde reeds *Het Volksbelang* van 6 Februari 1875: "De stichting van het Davids-fonds, wel verre van het "Willems-fonds te verzwakken, zal het een nieuw en dubbel werkzaam leven "doen intreden: aan de vrienden van Vlaanderen, aan de vrienden van het "liberalisme toonen, dat zij hunnen plicht moeten begrijpen; dat, waar de "bestrijders opdagen van het goede, de verdedigers in dubbel getal op (sic) de bres "moeten springen. Zoo worde dan het oude spreekwoord nog eens van toepassing:

jaar won het niet minder dan 757 nieuwe leden bij. Met ieder jaar steeg het getal zijner inschrijvers onafgebroken tot in 1884. Ook het getal der plaatselijke afdeelingen van het Willems-fonds was in denzelfden tijd (1875-1884) in dezelfde verhouding gestegen, namelijk van 8 tot 32.

Maar de uitbreiding van het "echt en rechtzinnig katholiek" Davids-fonds, zooals het zich betitelde tegenover het voor "goddeloos" uitgescholden Willems-fonds (1), was nog veel sneller en veel verbazender, daar het rekenen mocht op den steun van de bisschoppen en van hunne ontelbare onderhoorige geestelijken, die in iedere Vlaamsche gemeente eene ijverige propaganda voor de nieuwe clericale instelling maakten. In 1884 had het Davids-fonds zijn ledental tot 5886 zien klimmen en telde niet minder dan 49 afdeelingen in steden en dorpen. Op minder dan tien jaren tijds had het 't Willems-fonds overvleugeld, ondanks dezès eigene zoo krachtige uitbreiding.

Intusschen was de wedijver tusschen Willems-fonds en Davids-fonds buitengewoon vruchtbaar geweest voor de verbreiding van den leeslust in de Vlaamsche gewesten en voor de verspreiding van de Vlaamschgezinde denkbeelden tot in de achterhoeken van Vlaanderen. Waar de eenen niet doordrongen, konden de anderen geraken. Overigens bootste het Davids-fonds zijnen ouderen broeder in alles na (boekeringen, voordrachten, feesten, uitgaven van boeken en liederen, enz.); en die nabootsing van het Willems-fonds in al zijne werkzaamheden door de clericalen was wel de hoogste hulde, die de tegenpartij

"Wie voor een ander eenen put graaft, valt er zelf in." Tijdens de tien eerste jaren na 1875 werd inderdaad het getal der inschrijvers van het Willems-fonds meer dan verdubbeld (van 2121 tot 4544). Bij de oprichting der afdeeling van 't Willems-fonds te Leuven (23 Juni 1876) wees de algemeene voorzitter Prof. Heremans er reeds met fierheid op, dat het Davids-fonds den bloei van zijnen vrijzinnigen mededinger sterk had bevorderd en dat men nu "in de hoofdstad zelve der clericale Vlaamsche Beweging "eene vertakking tellen zou.

(1) Terwijl het Davids-fonds zijnen liberalen mededinger voor "goddeloos" uitschold, schenen zekere zijner leiders zich te goeder trouw in te beelden, dat hunne maatschappij eene goddelijke instelling was. Dit getuigde heel natel de zeer eerw. pastoor Boelen, voorzitter der afdeeling van St-Traiden, in eene vergadering gehouden in den Katholieken Kring aldaar, waarvan het verslag vermeldt: "Vooral, zoo besloot de heer voorzitter, dienen wij hulde en dank te geven aan "God, wien het Davids-fonds zijn bestaan en bloei te danken heeft." (*Jaarboek van het Davids-fonds voor 1902*, blz. 111).

brengen kon aan die onmisbare instelling van volksverlichting en volksbeschaving in de moedertaal.

Het scheen nu, dat de beide vijandige broeders zijde aan zijde zouden voortleven, steeds wassende, maar met ongelijke snelheid, het Willems-fonds trager dan het Davids-fonds, maar even zeker en bestendig. Doch in 1884 viel onverwacht het liberaal ministerie Frère-Van Humbeeck. Het was een keerpunt in de geschiedenis van ons vaderland. Alsdan begon in België eene almachtige, onweerstaanbare clericale reactie, die nog aanhoudt en vooral op de Vlaamsche gewesten loodzwaar gedrukt heeft (1). Het openbaar onderwijs werd door de Regeering stelselmatig verwoest ten voordeele van het zoogezeid « vrij » onderwijs der bisschoppen, paters en nonnen. Het lager onderwijs, dat slagveld der Belgische staatspartijen sedert eene eeuw, moest het vooral ontgelden (2). De honderden vrijzinnige onderwijzers, die het Willems-fonds over geheel het Vlaamsche land aanhingen, werden afgedankt, op wachtgeld gesteld of verminderd in hunne jaarwedde en zedelijk onder de voogdij der geestelijke macht gesteld. Al wie vreesachtig van gemoed was en beefde voor de vervolgingen der clericalen, al wie de gunsten der zegevierende partij deelachtig worden wilde, verliet het Willems-fonds of dorst er zich niet bij aansluiten.

Na 1884 begon aldus een pijnlijk en onafgebroken verval het Willems-fonds te teisteren tot vóór zeer korten tijd, zoodat in de laatste 25 jaren het getal zijner afdelingen van 32, in 1884, maar tot iets boven of onder 40 stijgen kon (43 in 1908) en dat het getal zijner leden op eene erbarmelijke wijze, tusschen 1884 en 1903, van 4.544 viel op 2.098, minder dan de helft! Sederdien is dat getal niet meer vermindert, maar zeer langzaam gestegen tot 2.476 in 1907, zoodat men op

(1) Indien het aankomen van de clericale regeering in 1884 een vreeselijke slag voor den bloei van het Willems-fonds was, zoo was ook de oorlog tegen het voorgaande liberaal ministerie in den zoogezegden « schoolstrijd » een groote hinder voor het Davids-fonds geweest, blijkens zijne jaarverslagen. (Zie *Jaarboek voor 1881*, blz. 33 en 34 en *Jaarboek voor 1885*, blz. 33.) Daar het Davids-fonds gedeeltelijk eene boerenmaatschappij is door zijne talrijke landelijke afdelingen, hangt ook zijn bloei eenigszins van den toestand van den landbouw af. Alzoo doorleefde het Davids-fonds ook de landbouwerisis der jaren '90 mede.

(2) Zie de aangrijpende volksboeken: *Het volksonderwijs in België tot onder de wet van 1879*. — *De schoolstrijd in ons land (1879-1884)*. — *De schoolverwoesting in België (1884-1908)*, uitgaven van het Julius Vuylsteke-fonds (1906-1908).

30 jaren tijds zeer pijnlijk teruggekeerd is naar het cijfer van omstreeks 1875.

De volgende vergelijkende tabel (1) laat toe den gang der twee instellingen te volgen sedert 1874 :

BESTUURJAAR	WILLEMS-FONDS		DAVIDS-FONDS	
	Inschrijvers (ten minste 6 fr.)	Afdelingen	Inschrijvers (5 fr.)	Afdelingen
1874-75	1563	6	2500	27
1875-76	2121	8	4276	33
1876-77	2878	15	?	?
1877-78	3139	18	?	?
1878-79	3315	19	5122	42
1879-80	3525	25	5224	47
1880-81	3569	27	5428	46
1881-82	3630	30	5729	48
1882-83	4237	30	5831	49
1883-84	4544	30	5886	49
1884-85	4299	32	6098	50
1885-86	3951	32	6811	55
1886-87	3655	34	6986	56
1887-88	3621	37	7084	57
1888-89	3504	39	6933	60
1889-90	3321	40	6770	59
1890-91	3244	40	6871	61
1891-92	3096	40	6790	60
1892-93	3071	38	6663	61
1893-94	2965	38	6684	62
1894-95	2846	38	6544	61
1895-96	2727	39	6272	63
1896-97	2513	40	6098	63
1897-98	2536	40	5871	64
1898-99	2471	40	5821	64
1899-00	2506	40	5902	65
1900-01	2361	40	5933	66
1901-02	2193	41	5785	66
1902-03	2098	40	6049	69
1903-04	2138	38	5868	68
1904-05	2247	38	6072	70
1905-06	2311	39	?	?
1906-07	2476	41	6316	72

Zooals men ziet, was het Davids-fonds, dat gedurende meer dan vijf en twintig jaar de gunsten en den steun der zegevierende

(1) Voor de jaren 1876-1877, 1877-78 en 1903-00 bestaat er geen gedrukt jaarverslag van het Davids-fonds.

clericale partij mocht genieten, met zeer rassche schreden vooruitgegaan. Het getal zijner afdelingen, dat in 1884 het cijfer van 49 bereikt had, klom trapsgewijze tot 72 in 1907. Het getal zijner leden, reeds 5.886 in 1884, klom in 1887 tot 7064 om later wat te dalen; in 1907 is dat getal nog 6.336. (ruim 2 1/2 maal zooveel als het Willems-fonds).

Waar het Willems-fonds schier uitsluitend in de steden vasten voet kon krijgen en bijna te vergeefs poogde in enkele volkrijke dorpen wortel te schieten, telde het Davids-fonds in 1907 onder zijne 72 afdelingen er niet minder dan 41 in de Vlaamsche dorpen (10 in Oost-Vlaanderen tegen 5 van 't Willems-fonds, 4 tegen 1 in West-Vlaanderen, 9 tegen 0 in Vlaamsch-Brabant, 6 tegen 0 in Limburg en 12 tegen 3 in de provincie Antwerpen) (1). Integendeel telde het Willems-fonds gedurig van 100 tot 200 leden in Noord-Nederland, terwijl het Davids-fonds alleen in Vlaamsch-België zijne inschrijvers vindt, en zoo niet anti-Nederlandsch, dan toch ten minste veel minder Nederlandschgezind is dan het Willems-fonds, vooral in het West-Vlaanderen der taalparticularisten van de school van pastoor Gezelle en zijne volgelingen (2). Aan den anderen kant deed het Davids-fonds meer dan het Willems-fonds voor de Vlamingen van het Walenland (3).

(1) Wij weten zeer wel, dat vele van die afdelingen van het Davids-fonds slechts op het papier bestaan en weinig werk verrichten, zooals de *Jaarboeken* telkens weeklagen; maar toch bestaan ze en kan 't Willems-fonds er geen tegenhanger voor stichten.

(2) In Mei 1886 vierde het Davids-fonds te Tielt in het bisschoppelijk college een feest ter eere van wijlen deken De Bo, den vader van het *West-Vlaamsch Idioticon*, waarop pastoor Guido Gezelle eene beschamende redevoering hield, waarin hij de onloochenbare diensten miskende, vóór 1830 aan onze taal bewezen door Koning Willem I, dien hij hoonend vermeldde als "beter bij de "Vlamingen bekend onder den naam van *Jantje Kaas*, " en waarin hij zelfs den eerbiedwaardigen Gentschen professor uit den Hollandschen tijd, pastoor Schrant, aanrandde, dien hij met ironische verachting "een van die vrijmakers, een van "die zoogezelde heroprichters onzer Vlaamsche moedertaal " noemde. Daarop volgde een geweldige uitval tegen de algemeene Nederlandsche taal, "het letterkundig Hollandsch, " en zijne "wanschapenheid, " die "kwade ziekte, " dien "kwapenning, " welken men volgens oud gebruik smadelijk aan den disch moest nagelen als valsche munt. — Bij mijne wete heeft niemand in het Davids-fonds protest aangeteekend tegen die bekrompene, uitzinnige uitvallen van Guido Gezelle.

(3) Het bezit afdelingen te Luik en te Namen, benevens te Rijsel in Noord-Frankrijk. (Zie de *Jaarboeken voor 1886*, blz. 70, 72; voor 1889, blz. 55; voor 1896, blz. 75 en voor 1897, blz. 62).

V

Gedurende de eerste tien jaren (1875-1884) was de strijd tusschen de twee bloeiende en wassende instellingen warm en soms hartstochtelijk. Het Davids-fonds liet niets onbeproefd, om het Willems-fonds in de oogen der Vlamingen verdacht en verachtelijk te maken. Daartegen meende Julius Vuylsteke als voorzitter van het Willems-fonds in December 1878 op de algemeene jaarlijksche vergadering der inschrijvers protest te moeten aantekenen in eene redevoering, die opgang maakte (1).

Hij gaf eerst eene bloemlezing van citaten uit de verslagen van het Davids-fonds (2), om de aanvallen te doen kennen der «zusterinstelling. » De Brugsche afdeling sprak met schrik van «den *verderfelijken* invloed van het Willems-fonds, dat in die stad hemel en «aarde roert, ten einde het volk op zijne zijde te trekken. » Men zag aldaar reeds «de burgerij allengskens van den goeden weg afdwalen «en voortsukkelen op het hobbelig pad der *dwalig* en der *ondeugd*. » De Gentsche afdeling was niet minder verschrikt over «den *verderfelijken* invloed » van het Willems-fonds en over het gevaar, dat de Vlaamsche lezers «het *gift*, in de uitgaven van het Willems-fonds besloten, *argeloos inzuigen*. » De afdeling Hasselt stelde triomfantelijk vast, dat het Willems-fonds in Limburg zoo weinig inschrijvers telde, omdat men in die provincie «schier geene *goddeloozen* aantreft. »

Het hoofdbestuur bleef in zijn verslag niet ten achteren bij zijne afdelingen. Men las er :

Een ander genootschap, het Willems-fonds, had eenen verkeerden weg ingeslagen. Duizenden van boeken strooide het rond onder het volk, en vooral hield het voordrachten, waarin de katholieke godsdienst niet zelden werd in een belachelijk daglicht gesteld, en somtijds rechtstreeks aangevallen, de geschiedenis vervalscht, en ja, maar al te dikwijls de *grondbeginsels* zelve, waar de *maatschappij* op steunt, geloofchend. Het ongelooft en het *verderf* sijpelden druppel voor druppel in het hart der werklieden.

(1) Zij werd opgenomen in het *Jaarboek van het Willems-fonds voor 1879* en later herdrukt in Vuylsteke's *Verzamelde prozaschrijven*, deel III, blz. 1-5 en in den bundel *Klauwaard en Geus*, in 1903 na zijnen dood door het Julius Vuylsteke-fonds uitgegeven, bl. 294 en volg.

(2) Deze citaten zijn getrokken uit een *Verslag over de werkzaamheden der verschillende afdelingen van het Davids-fonds*, door den algemeenen secretaris, advocaat Julius Planequaert.

Voor velen ging de toekomst zwanger van groote onheilen. Want tot welke gewelddaden is een volk zonder den christelijken godsdienst niet bekwaam? 't Is als een losgelaten tijger, wien de dorst naar het bloed het ingewand verteert... Waarom zijn wij in Europa troon op troon kraken en tot puinen storten, volkeren in oproer losbreken en tegen mekaar opvliegen, het geweer in de hand, priesters en rijke burgers, generaals en koningen vermoorden, *zich baden in bloed als in water en, door satanische razernij verwoerd, gansche steden aan de vlammen ten prooi gaven?* Omdat met den godsdienst tevens ook alle gezag, alle eerbied is verdwenen uit het hart der werklieden.

Aan velen schoen dit onheil als eene dreigende onweerswolk boven ons vaderland te hangen. Want een zoo machtig genootschap als het Willems-fonds met vrucht tegenwerken, was voor enkele personen, hoe ijverig die ook mochten wezen, gansch onmogelijk.

Dit ongehoord verslag was uit de pen gevloeid van Julius Plancquaert en werd namens het hoofdbestuur van het Davids-fonds door hem voorgedragen op de algemeene vergadering der leden in 1876.

Vuylsteke haalde ten slotte nog eenige woorden aan, door kanunnik Van de Putte, pastoor-deken van Kortrijk, uitgesproken bij de stichting eener afdeeling van het Willems-fonds aldaar:

Allezskens zijn aan 't hoofd van 't Willems-fonds menschen gekomen, die geene Vlamingen zijn konden, *vermits zij geene katholieken waren*, maar gelijk aan 't kwaad kruid, dat in 't koren schiet.

Zijne redevoering, die tegelijk verbazing, verontwaardiging en lachlust bij zijne toehoorders van 't Willems-fonds verwekte, besloot Vuylsteke met de woorden:

Wij kunnen voorzeker, Mijne Heeren, onzen tijd veel beter gebruiken dan, met zulke aantijgingen te beantwoorden of zelfs te lezen. Het is echter wel goed er soms eens kennis van te nemen, om ons zelven te overtuigen, hoe nuttig onze invloed, hoe heilzaam en noodzakelijk ons werk is, en om daaruit — wel te verstaan — geen gevoel te putten van misplaatsten hoogmoed of overdreven tevredenheid met ons zelven, maar integendeel eene aanmoediging, eenen spoorslag om onze pogingen te verdubbelen, ten einde meer en meer waardig te worden van de aanvallen, die tegen ons worden gericht.

Blijkbaar was het Davids-fonds vervuld met schrik over de uitbreiding van het Willems-fonds, al ging het zelf met nog veel rascher schreden vooruit. Maar, toen in 1884 het clericaal ministerie aan 't roer kwam en er eene vreeselijke reactie op volgde, die aan het Willems-fonds evenals aan zoovele andere vrijzinnige instellingen, ja aan de geheele liberale partij eenen geweldigen knak gaf, — dan ging er

herhaaldelijk een jubelfoon op uit de verslagen van het Davids-fonds over het verval van zijnen kwijnenden mededinger. In het verslag over 1884-85 stipte Frans De Potter reeds triomfantelijk aan, dat het Willems-fonds gedurende het allereerste jaar van het clericaal ministerie 348 leden verloren had, en hij gaf eene vergelijkende tabel der steden en dorpen, met het getal der inschrijvers van beide fondsen. In zijn verslag over 1889-90 juichte hij, dat 't Willems-fonds alsdan reeds ongeveer duizend leden was achteruitgegaan. In zijn verslag van 21 Mei 1896 bekende hij met leedwezen, dat het Davids-fonds een klein verlies had ondergaan van 106 leden, maar hij voegde er medelijdend bij: « Vermijden wij het lot van het Willems-fonds, » dat sedert 1884 reeds meer dan 1500 leden had verloren. En toen het Davids-fonds te Leuven, op 13 Juni 1901, zijn 25jarig bestaan vierde (1), sprak de alsdan zeer gevierde voorzitter Prof. Helleputte eene geestdriftige feestrede uit, waarin hij de doods-klok luidde over het Willems-fonds; en de secretaris Frans De Potter drong aan op onverpoosde propaganda, « om het lot niet te moeten verduren van het Willems-fonds, » dat zijne beste dagen heeft beleefd. »

Dat het Davids-fonds ongelijk had een voorbarig *Requiem* over het Willems-fonds te zingen, bewijst dezès langzame, doch duurzame aangroei in de allerlaatste jaren sedert 1903, alsmede de ontembare kracht, door die vrijzinnige instelling ontwikkeld in hare bangste dagen van verval.

Toen het Willems-fonds in October 1901 zijn vijftigjarig jubelfeest te Gent vierde, was het bezield met onverslapten moed en volle vertrouwen in de toekomst. Daarvan maakte zich de volksvertegenwoordiger E. Braun, burgemeester der Arteveldestad (2), den folk in zijne hartelijke toespraak, waarin hij zei:

(1) Eene plechtige zitting had te Leuven plaats in de promotiezaal van de Katholieke Hoogeschool der Belgische bisschoppen, en 's namiddags had de uitvoering plaats van Edgar Tinel's gewijd-oratorio *Godelieve*, in tegenwoordigheid van den kardinaal-aartsbisschop Goossens, Mgr. Walraevens, Mgr. Abbeloos, de volksvertegenwoordigers Helleputte en Schollaert, mitsgaders die van vele Vlaamsche en Waalsche toonkundigen, waaronder Gevaert, Blockx, Mesdagh, Mathieu, Dubois, Radoux en Delune. (Zie het zeer waardeerend verslag in *Het Volksbelang* van 22 Juni 1901).

(2) Buiten burgemeester Braun woonden het feest nog bij: A. Verspreuwen, senator van Antwerpen, en de volksvertegenwoordigers E. Vande Venne (Kortrijk), C. Nolf (Ieperen), A. Bayl (Oostende) en J. De Vigne (Gent),

Wanneer eene instelling als het Willems-fonds zijn jubelfeest viert van vijftigjarig bestaan, mag de burgemeester van Gent niet zwijgen; want Gent is de wieg van het Willems-fonds, en onze liberale bevolking is er trotsch op.

Wij hebben allen uit den mond van uwen algemeenen voorzitter de lotgevallen van het Willems-fonds gedurende eene halve eeuw vernomen. Dat historisch overzicht heeft ons geleerd, hoe klein het Willems-fonds begonnen is, hoe groot het geworden was in het begin der jaren tachtig, en hoe het sindsdien eene pijnlijke crisis van achteruitgang beleefte.

Maar die crisis van het Willems-fonds is de crisis van het liberalisme in België. Wij hebben sombere jaren van vernedering en verval beleefd in onze liberale partij, maar een tijdvak van herleving breekt aan, dat ook het Willems-fonds aan zijn tijdelijk kwijnen zal komen onttrekken.

Eene instelling, die honderden boeken over geschiedenis, sociale wetenschap, natuur en kunst onder het Vlaamsche volk heeft verspreid; — die in stad en dorp openbare volksvoordrachten en kosteloze volksbibliotheken heeft ingericht; — die zooveel gedaan heeft voor de verspreiding van het volksgezang, en van de nationale muziek; eene instelling, die al de andere vooruit is op het gebied der volksverlichting, mag noch kan bedreigd worden in haren bloei. Want haar bloei is de vooruitgang van ons Vlaamsche volk.

Daarom breng ik u mijne overtuiging, dat, van dezen dag af, waarop gij uw halfeeuwfeest viert, een nieuw tijdperk van ontwikkeling en uitbreiding begint voor het Willems-fonds.

Het heeft in de slechte jaren het heilig vuur in Vlaanderen houden branden, en het zal in de goede jaren met verjongde krachten opnieuw groeien en bloeien. Dit is de oprechte wensch van het bestuur der stad Gent.

Burgemeester Braun is hier een goede profeet geweest. Pas was het jubelfeest van 1901 achter den rug, of de onafgebroken vermindering van het ledental werd in 1903 gestremd.

Ook mocht het Willems-fonds de sympathie en de bewondering verwerven van al de vrijzinnigen in België en in Nederland. Zulks bewijzen de aanzienlijke giften, die het sedert dertig jaren heeft ontvangen (1) : meer dan 50.000 fr., waaronder eene gift van wijlen Dr.

Verontschuldigungsbriefen waren ingekomen o. a. van de senatoren H. Lippens en A. De Lanier, van de volksvertegenwoordigers Jan Van Rijswijk, V. Vande Walle en J. Verheyen, van den oud-burgemeester van Brussel K. Buis, van Dr. Kiewiet de Jonge uit Dordrecht namens het hoofdbestuur van het Algemeen Nederlandsch Verbond, en van Julius Vuylsteke, door ziekte verhinderd.

(1) In 1878, van Herman Ledeganek (uit Samarang, Nederl. Indië), 50 fr., in 1883, bij legaat van wijlen L. De Rijcker (Gent), 200 fr.; in 1887, van Dr. Victor De Hoon (St-Gillis bij Brussel), 50 fr.; in 1888, bij legaat van wijlen Mevr. Wed. Drieghe (Gent), 200 fr., en van Mevr. Bergmann (Lier), 100 fr.; in 1890, van de Leidsche studentenafdeeling, 100 fr., en van den heer en Mevr. Victor De Hoon (St-Gillis), 600 fr.; in 1892, van G. Maes (Lokeren), 200 fr., en van Mevr. Wed. Emile de Laveleye (Luik), 100 fr.; in 1897, van eenen ongenoemde, 100 fr., van Dr. K. Barbier (Veurne), voor het uitgeven van een werk over natuurkunde, 250 fr.; bij legaat van wijlen Hendrik Loveling (Gent), 100 fr., en van den heer en

Victor De Hoon, bedragende 12.000 fr. (1903) en de inschrijving ter eere van haren overleden voorzitter Julius Vuylsteke, die reeds in de eerste maand na zijn afsterven 13.500 fr. bijeenkreeg en die op drie jaren tijds (1903-1906) een kapitaal van 25.000 fr. verzamelde, dat on-aangeroerd moet blijven, en waarbuiten de kosten werden gedekt van een vijftal vrijzinnige boeken, die aan de inschrijvers van het Willems-fonds werden uitgedeeld (1). Vermelden wij ook met fierheid de inrichting in 1904 der zoo nuttige rondreizende kosteloze bibliotheken op den buiten, waarvoor giften ten bedrage van meer dan 3.800 frank werden ingezameld, alsmede de inrichting der liederavonden voor het volk in 1903, welke reeds navolging gevonden hebben in Noord en Zuid. Verder komen wij daarop terug.

VI.

Wanneer men nu eerlijk de algemeene balans tracht op te maken der werkzaamheden van Willems-fonds en Davids-fonds, meer bepaald gedurende de dertig laatste jaren, dan komt men tot de volgende slotsom.

Het Willems-fonds heeft onder het laatste liberaal ministerie Frère-Van Humbeeck een overwegend aandeel gehad in de taalwet van 1883, de belangrijkste van alle, omdat zij eenen grooten stap heeft laten doen op den weg van de vervlaamsching der verfranschte

Mevr. W. de Ridder-Pierson (Dordrecht), 500 fr.; in 1898, van den heer en Mevr. Max Rooses (Antwerpen), 500 fr.; in 1902, van Mevr. en Dr. Victor De Hoon (St-Gillis), 3000 fr.; in 1903, bij legaat van wijlen Dr. Victor De Hoon, 12000 fr.; in 1903-1905, het vast kapitaal van het Julius Vuylsteke-fonds, 25000 fr.; in 1902, bij legaat van wijlen Pieter Geiregat (Gent), 1000 fr.; in 1906, bij inschrijving voor de rondreizende bibliotheken, 3800 fr.; in 1908, bij legaat van Mevr. Heremans (Gent), 2500 fr. Andere kleinere giften, ten bedrage van 50 fr., kwamen in hetzelfde tijdverloop in. Te zamen maakt dat eene som van 50.400 fr. aan giften, geschonken aan het Willems-fonds tijdens de laatste dertig jaren. — Dergelijke giften zijn bij het Davids-fonds onbekend, voor zooveel wij weten uit zijne Jaarboeken.

(1) De uitgaven van het Julius Vuylsteke-fonds waren tot hiertoe de volgende : 1. *Klauwaard en Geus*, bloemlezing uit de politieke prozaschriften en gedichten van J. Vuylsteke (320 blz., 1906). — 2. Karel Buis, *De geestesontwikkeling van België* (52 blz., 1906). — 3. *Het volksonderwijs in België tot onder de wet van 1879* (90 blz., 1906). — 4. *De schoolstrijd in ons land, 1879-1884* (208 blz., 1907). — 5. *De Schoolverwoesting in België, 1884-1908* (146 blz., 1908). — Sedert 1906 is het onaangeroerd kapitaal van het Julius Vuylsteke-fonds gestegen tot 26.000 fr.

leidende standen, die in het middelbaar onderwijs van den Staat hunne opleiding ontvangen.

Sedert vijf en twintig jaren beproefde integendeel het Davidsfonds te vergeefs hetzelfde doel te bereiken voor de veel talrijker gestichten van het clericaal middelbaar onderwijs, die onder het almachtig beheer staan van de bisschoppen, paters en nonnen. De erbarmelijke lijdensgeschiedenis van Coremans' wetsvoorstel (1) is daar om het onloochenbaar te bewijzen, niettegenstaande de groote Kamermeerderheid, waarover de clericale partij onafgebroken sedert 1884 in België heeft mogen beschikken, zoodat het van haar alleen heeft afgehangen, dat er nog geene oplossing kon worden gegeven aan eene van de grootste grieven der Vlamingen tegen het zoogezeid « vrij » onderwijs.

Het Willemsfonds heeft onvermoeid gestreden tegen den onwil der achtereenvolgende clericale ministers, tot aan de eindelijke zegepraal in 1897, voor het bekomen van Peter Benoit's Koninklijk Vlaamsch Conservatorium te Antwerpen, terwijl het Davidsfonds zich zoo goed als geheel onbetuigd liet, om het niet erger te zeggen, in die levenszaak voor de Vlamingen.

Sprekende van de gelijkheidswet De Vriendt-Coremans, beoordeelde de algemeene secretaris Frans De Potter in zijn jaarverslag,

(1) Zie in den *Vlaamschen Gids* van 1908 (afl. Januari-Februari en Maart-April) al de bijzonderheden over dien onmachtigen strijd der clericale Vlaamschgezinden tegen den onwil hunner bisschoppen, paters en nonnen. — Bittere klachten over de verfransching in de clericale scholen en over zijne eigene onmacht daar tegenover herhaalde het Davidsfonds schier jaar voor jaar in zijne verslagen. (Zie *Jaarboek voor 1890*, blz. 78-79, 126, 144 en 210; *voor 1891*, blz. 70; *voor 1896*, blz. 61, 76 en volg., 98; *voor 1898*, blz. 50; *voor 1899*, blz. 90; *voor 1899*, blz. 82, 83; *voor 1894*, blz. 44; *voor 1897*, blz. 57; *voor 1901*, blz. 74, 79; *voor 1903*, blz. 66; *voor 1904*, blz. 62). Die onmacht van het Davidsfonds was zoo groot, dat het de meest bescheiden toegevingen der bisschoppen triomfantelijk te boek stelt; alzoo in 1892, toen de aartsbisschop aan Mechelen per omzendbrief aan de nonnekens bevelen had, dat zij het Vlaamsch in hunne scholen moesten onderwijzen. De algemeene secretaris Frans De Potter, in zijn jaarverslag, riep plechtig uit: « Deze verordening, Mijne Heeren, gij begrijpt het, heeft een onmetelijk belang. Zij vervult ten volle de zoo dikwijls uitgedrukte hoop der katholieke Vlaamschgezinden en zet de kroon op het aanhoudend streven van het Davidsfonds tot verbetering van het vrij onderwijs. » (!) Men weet, dat die aartsbisschoppelijke omzendbrief voor de nonnekens zoo goed als eene doode letter is gebleven.

voorgedragen op de vergadering van 26 Mei 1898, dat die taalwet aan het Davidsfonds te danken is:

Wij mogen het wel zeggen, Mijne Heeren, en onze politieke tegenstanders hebben het erkend (!): 't is dank aan (*sic*) het aandringen van het hoofdbestuur bij Regeering, Kamer en Senaat, dank aan (*sic*) de bemoeiingen der afdeelingen, dat ons eindelijk, na 68 jaren wachtens, recht is verleend.

Dit was louter « snoeverij. » Al wie in dien tijd geleefd heeft, weet integendeel, dat Davidsfonds, Willemsfonds, Algemeen Nederlandsch Verbond, Volksraad, Landbond en al de verdere kringen en bonden van Vlaamsch België eendrachtig hebben meegewerkt in die zaak, en dat de eindtriomf niet aan deze of gene instelling te danken is, maar aan de eensgezinde ontloffing van eigenwaarde en nationalen zin bij de groote massa der Vlamingen, burgers, werklieden en boeren, liberalen, clericalen en socialisten, allen vereenigd onder de strijdleus: *Gelijkheid!*

Wat het Davidsfonds inderdaad schier alleen heeft tot stand gebracht en geleid, was de viering in 1898 van de honderdjarige herdenking van den Boerenkrijg. En moedwillig heeft het Davidsfonds alsdan den andersdenkenden het meevieren onmogelijk gemaakt, door aan dat nationaal feest een uitsluitend clericaal karakter te geven, dat de liberalen moest beletten er hunne medewerking aan te verleenen. Reeds op de algemeene vergadering te St-Nikolaas, den 4 September 1892 gehouden, werd die feestviering in dien geest voorbereid. En waarom het Davidsfonds het alzoo opzettelijk wilde zien gebeuren, werd zonder omwegen door den algemeenen secretaris Frans De Potter breedvoerig uitgelegd in zijn jaarverslag, den 21 Mei 1897 te Leuven voorgedragen (1). De niet verdachte onzijdige Volksraad, te Antwerpen vergaderd, had er over geklaagd, dat het Davidsfonds van het feest van den Boerenkrijg niet eene nationale betooging, maar eene « partijkermis » wilde maken. Daarop antwoordde Frans De Potter, dat het noodig was aan het ontworpen feest « het karakter te geven, « hetwelk gansch in overeenstemming zou zijn met de gebeurtenissen » van 1798... Het recht der geschiedenis moet geëerbiedigd worden. » Volgens hem belette niets « de Vlamingen van liberale gezindheid »

(1) Zie *Jaarboek van het Davidsfonds voor 1898*, blz. 39-41.

« te doen : » Het feest zal, ja, een godsdienstig karakter hebben, « maar niet gericht zijn tegen welke staatkundige belijdenis ook. » Noch de liberalen noch de onzijdige Vlaamschgezinden deelden in die meening, en zij onthielden zich. De clericale feesten van den Boerenkrijg waren overigens zeer indrukwekkend en gaven een nieuw bewijs van de werkkraft en de levensvatbaarheid van het Davidsfonds.

Te recht mocht Frans De Potter, in zijn jaarverslag van 26 Mei 1899, er met geestdrift over gewagen. In vele Vlaamsche steden en dorpen werd die 100ste verjaring plechtig gevierd. Het voornaamste feest, te Hasselt gehouden, was indrukwekkend. Allerlei bronzen en steenen gedenkteeken, alsdan op vele plaatsen opgericht, verzekeren eene blijvende beteekenis aan die feestviering van den Boerenkrijg, waar het Davidsfonds de ziel van was.

Daarenboven heeft het Davidsfonds in 1902 ook zijn uiterste best gedaan, om aan de nationale feesten der 600ste verjaring van den Guldensporenslag te Kortrijk een uitsluitend clericaal karakter te geven, hierin geholpen door het gemeentebestuur en door vele clericale maatschappijen. Maar ditmaal lieten zich noch liberalen noch socialisten buitensluiten, en zij vierden afzonderlijk het Guldensporenfeest mede in betoogingen, die ten minste zooveel indruk maakten als de clericale officieele. Of het Davidsfonds bijzonder fier mag zijn over de beide gevallen van den Boerenkrijg en van den Slag van 1302, laten wij aan het oordeel van den lezer over.

Terwijl het Willemsfonds als regel heeft aangenomen zijne gelden niet te besteden aan standbeelden of andere gedenkteeken, en het aan zijne leden overlaat om persoonlijk in te tekenen (1), beschikte het Davidsfonds over zooveel geld, dat het met kwistige hand aanzienlijke toelagen op dat gebied heeft uitgerekend. In 1890 besteedde het 500 fr. tot het herstellen der grafmonumenten van Willems en van Ledeganck op het kerkhof te St-Amandsberg (bij Gent) en schonk het 1.000 fr. voor het standbeeld van Prudens van Duyse te Dendermonde. In 1894 gaf het 3.000 fr. voor dat van zijnen

(1) Herhaaldelijk heeft het Willemsfonds overigens zijne leden daartoe aangespoord, en hunne offervaardigheid heeft meer dan eens die der leden van het Davidsfonds in de schaduw gesteld, als bij de oprichting van het standbeeld van Ledeganck te Eekloo in 1897 en bij die van het gedenkteeken ter eere van Jan Frans Willems te Gent in hetzelfde jaar.

patroon kanunnik J.-B. David te Lier en 200 fr. voor het herstellen van Snellaert's graf op het kerkhof van St-Amandsberg. In 1897 schonk het 1.000 fr. voor het gedenkteeken van Jan Frans Willems te Gent en in 1898 2.000 fr. voor het gedenkteeken van den Boerenkrijg te Hasselt. Tevens besteedde het eene som van 4.000 fr. om 25.000 populaire platen te verspreiden over den Boerenkrijg. Te zamen beloopt alles tot de aanzienlijke som van 11.700 fr., heigeen een schitterend bewijs heeten mag van financieele kracht of liever van overvloed.

Ook in de getallen, waarop het zijne uitgaven drukt, overvleugelt het Davidsfonds onloochenbaar het Willemsfonds. Immers aan elk hunner leden zenden beide Fondsen hunne boeken, en die van het Davidsfonds zijn sedert 1884 dubbel of bijna driedubbel in getal bij die van 't Willemsfonds. Sedert 1884 werden de boeken van het Willemsfonds gedrukt op 5.000, 4.500, 4.000, 3.500 en 2.500 exemplaren, volgens het onafgebroken afnemen van het getal zijner inschrijvers tot 1903. Daarna klom het cijfer zijner drukwerken weer op tot 3.000 exemplaren. Daarentegen drukte reeds in 1878 het Davidsfonds zijne boeken op 5.500 exemplaren, en dat getal steeg trapsgewijze (met eenig op- en neergaan) tot 6.000, 6.500 en 7.300 (tusschen 1888-1898), om daarna weer lichtjes te dalen tot 6.800, 6.600 en 6.400 (1). Die cijfers bewijzen op een ander gebied de verbazende uitbreidingskracht van het Davidsfonds.

VII.

Indien de boeken van het Davidsfonds, op zooveel duizenden meer gedrukt, even degelijk waren als die van het Willemsfonds, dan zou men eerlijk moeten bekennen, dat de eerste instelling hare oudere zuster op dat gebied geheel en al geklopt heeft. Maar is zulks het geval? Wij spreken natuurlijk niet over het verschil van strek-

(1) De herdruk van David's *Vaderlandsche Historie*, die ook in de katholieke scholen bij de prijsuitdeelingen kan geplaatst worden, werd op 10.000 ex. getrokken. In het verslag over 1899 wordt dit heel en al verouderd boek « een standaardwerk » genoemd; doch de verslaggever Frans De Potter meent er toch te moeten bijvoegen : « Het heeft nog zijne volle waarde, al zijn enkele der daarin » verhandelde punten, dank aan (sic) jongere navorschingen op wetenschappelijk » gebied, vatbaar voor eene andere uitlegging. » (*Jaarboek voor 1900*, blz. 40).

king dier werken. Het clericaal Davids-fonds geeft boeken uit, die zijnen Rooms-katholieken en clericaal-politiek geest weerspiegelen, evenals het Willems-fonds vrijzinnige werken zonder godsdienstige kleur in de wereld zendt. Ieder kan ze in dat opzicht, volgens zijne persoonlijke overtuiging of voorliefde, beter of slechter vinden. Maar wat zuivere degelijkheid over 't algemeen zonder aanzien van strekking betreft, zal — meenen wij — geen onpartijdig lezer kunnen loochenen, dat er bij de $\pm$ 150 boekdeelen van het Davids-fonds, waaronder veel dunne brochures te vinden zijn, tamelijk veel onbeduidende, zwakke of zelfs volkomen belachelijke werken voorkomen, die bij het hoofdbestuur, dat deze boeken in de wereld gezonden heeft, eene onbegrijpelijke lichtzinnigheid of eenen nog vreemderen gemoedsstoestand laten onderstellen (1). Meer dan éenen ontwikkelden katholieke hebben wij het nu en dan onpartijdig, niet zonder een zeker schaamtegevoel, hooren bekenen.

De onbeduidende of zwakke uitgaven zijn onder de $\pm$ 290 boekdeelen (2) van het Willems-fonds integendeel zeer dungezaaid en gansch uitzonderlijk. Blijkbaar is men er veel strenger en veel ernstiger in de keuze der werken, die men waardig acht onder het Vlaamschlezend publiek te worden verspreid. De onverbiddelijke degelijkheid van Vuylsteke wordt nog altoos in de overleveringen van het Willems-fonds in stand gehouden. Op het veld der uitgaven blijft alzoo het Willems-fonds, ondanks zijn veel kleiner fedental en bijge-

(1) In zijne jaarverslagen klaagde overigens het hoofdbestuur van 't Davids-fonds dikwijls over de moeilijkheid om degelijke handschriften ter uitgave te bekomen. In April 1903 gaf er Frans De Potter de volgende reden voor op: „Standaardwerken schudt men niet uit de boomen. Men krijgt die niet op commando. Zal het Vlaamsch eens degelijk worden onderwezen in al onze katholieke scholen, dan zullen ongetwijfeld wel meer goedbeslagen schrijvers van onze richting opstaan en ons levenswaardige resultaten hunner studiën mededeelen. Thans — het moet tot aller leedwezen en beschaming gezegd — worden de meeste voortreffelijke Vlaamsche werken geleverd door (liberale) oud-leerlingen van Staatsscholen. „ (Jaarboek voor 1904, blz. 62.) En in zijn verslag van het volgend jaar zeide Frans De Potter met nog meer nadruk: „De toestand is ernstig, Mijne Heeren. Leest onze letterkundige tijdschriften: de drie vierden der jonge schrijvers behooren tot onze tegenpartij. Hun getal vermeerdt van jaar tot jaar. Het onze zou veel eer van jaar tot jaar verminderen. Wordt de liefde voor onze taal en voor het vaderland niet beter in onze scholen aangekweekt, welke zal onze toekomst zijn? „ (Jaarboek voor 1905, blz. 78.)

(2) Van Januari 1896 af tot in 1904 verscheen ook het Tijdschrift van het Willems-fonds, dat jaarlijks voor twee à drie boekdeelen mag gerekend worden.

volg zijn geringer financieel vermogen, nog altijd overwinnaar boven het Davids-fonds.

Enkele der uitgaven van 't Willems-fonds hebben zelfs in de boekenwereld eene faam verworven, die nog voortleeft, als Prof. Heremans' *Dichterhalle* (1858-1864), Snellaert's *Oude en nieuwe liedjes* (1864), Vuylsteke's *Korte statistieke beschrijving van België* (1865-1869), Dr C. A. Fredericq's *Handboek voor gezondheidsleer* (4 uitgaven tusschen 1868 en 1883), G. Rolin-Jacquemyns' *Voordrachten over de Grondwet* (1867, 2^e uitgave 1871), Fr. De Potter's *Vlaamsche bibliographie*, Julius Mac Leod's *Leiddraad bij het onderwijzen der dierkunde* (1883), V. Fris' *Vlaanderen's vrijmaking in 1302*, en de eerste onlangs verschenen deelen van het geïllustreerd standaardwerk *Vlaamsch België sedert 1830*, die gedrukt worden op kosten van het Victor De Hoon-fonds; zonder te gewagen van herdrukken van enkele beroemde en populaire, zuiver letterkundige werken, als Virginie Loveling's *Vlaamsche gewesten*, Mevrouw Courtmans' *Geschenk van den jager*, Tony Bergmann's *Ernest Staas*, Julius De Geyter's epos *Keizer Karel*, Teirlinck-Stijns' *Arm Vlaanderen*, Virginie Loveling's *Een dure eed*, Seipgens' *Kapelaan van Bardeloo*; benevens vertalingen van standaardwerken als Emile de Laveleye's *Landbouwkunst in de Nederlanden*, Stuart Mill's *Over vrijheid*, Lübke's *Algemeene kunstgeschiedenis* (bewerkt door Vuylsteke), Samuel Smiles' *Help u zelven* en *Karakter*, Ferd. Stamm's *Waar woon ik? Waar leef ik?*, A. J. Wauters' *Vlaamsche schilderkunst*, Henry Havard's *Hollandsche schilderkunst*, Maatschappelijke vraagstukken (uittreksels uit Bellamy, de Laveleye, Richet, Bebel en Richter), enz.

Wat heeft het Davids-fonds daartegenover te plaatsen? Degeenen, die den moed gehad hebben zijne $\pm$ 150 boekdeelen te doorworstelen, zullen wellicht den herdruk der gansch verouderde, doch gemoedelijke *Vaderlandsche Historie* van kanunnik David als 't beste aanduiden, met een paar oorspronkelijke verzenbundels (Dr A. Snieders' *Dit zijn Snideriën* en Hilda Ram's *Nog een klaverken*) en met Guido Gezelle's Westvlaamsche metrische vertaling van Longfellow's *Song of Hiawatha*.

Op het gebied van de muziek en van den Nederlandschen zang is de voorsprong van het Willems-fonds op het Davids-fonds, zoo mo-

gelijk, nog treffender. Wij laten in die vergelijking ter zijde, dat het Willems-fonds reeds vóór de stichting van het Davids-fonds den eersten krachtigen stoot gegeven had aan de herleving van onzen nationalen liedereschat onder het volk, door de uitgave van Snellaert's *Oude en nieuwe liedjes* (1860, tweede vermeerderde druk in 1864), en dat het Willems-fonds ook den modernen zang in Noord en Zuid op beslissende wijze reeds sedert 1871 aangemoedigd had, door het uitgeven van een viertal reeksen van twaalf of veertien Nederlandsche zangstukken, alle van de beste Vlaamsche en Hollandsche toondichters. Na 1874 zette het Willems-fonds die prachtige uitgave onverdroten voort, en in 1886 richtte het daar een bijzonder *Comiteit* voor in, waar Peter Benoit, Julius Vuylsteke en Flor. van Duyse hunne beste krachten aan wijdden. Alzoo werden sedert 1871 niet minder dan 25 reeksen zangstukken (te zamen ± 290 liederen) op kosten van het Willems-fonds in Noord en Zuid verspreid, waaronder (1) scheppingen van Gevaert, Benoit, Nicolai, W. De Mol, Huberti, R. Hol, Van Gheluwe, G. Antheunis, Vanden Eeden, Mestdagh, Brandts Buys, C. van Rennes, Fl. van Duyse, Edw. Blaes, Blockx, enz. Enkele dier liederen gelden bij de kenners voor echte meesterstukken, als Gevaert's *Philips van Artevelde* (6 uitgaven) en *Ik spreek van u zoo zelden* (ook 6 uitgaven), Peter Benoit's *Feest- en strijdzang* en *Artevelde's geest* (beide 2 uitgaven), *Mijn hart is vol verlangen* (6 uitgaven), *Twee Kerelen* (8 uitgaven), *Geuzenzang* (2 uitgaven), Willem De Mol's *Lentelied* (12 uitgaven), Huberti's *Meilied*, Richard Hol's *Miekens moeder* (2 uitgaven), Nicolai's *Drinc, sprac den herfst* (3 uitgaven), Edw. Blaes' *Er leeft een kind in Brabant*, G. Antheunis' *Een vrouwken gezwind te spinnen zat* (4 uitgaven), van Riemsdijk's *Des morgens buiten* (2 uitgaven), L. F. Brandts Buys' *Kom, de liefde lacht* (3 uitgaven), Catharina van Rennes' *Mijn lieveken, zeg* (7 uitgaven), Flor. van Duyse's *Geuzenvendel op den thuismarsch* (4 uitgaven), en boven alle Willem De Mol's roerend *Ik ken een lied*, dat in 1901 zijne 25ste jubeluitgave beleefde, die aan Koning Leopold II werd opgedragen, en sederdien reeds viermaal moest herdrukt worden, zoodat er nu, afgezien van de

(1. Niet minder dan 82 componisten van Noord en Zuid, mannen en vrouwen, hebben sedert 1871 medegewerkt aan die *Nederlandsche zangstukken* (met klavierbegeleiding), uitgegeven door het Willems-fonds.

buitenlandsche nadrukken, ten minste 22.000 exemplaren van verspreid werden. Dit is een muzikale triomf zonder weerga in de Nederlanden.

Waar het Willems-fonds sedert 1871 van de 6 tot de 12 liederen 's jaars uitgeeft (1) (en soms meer), heeft het Davids-fonds dien weg slechts schroomvallig en schoorvoetend opgewandeld. In 1880 gaf het eerst Tinel's *Gondellied* uit, vier jaar later nog een paar stukjes, in 1886 nog vijf, in 1889 nog twee, en zoo voorts twee of drie liederen van jaar tot jaar tot in 1896. Dan werd die muzikale uitgave zoo goed als gestaakt, buiten een viertal jaren met 1, 2 of 3 liederen. Tegen de ± 290 zangstukken van het Willems-fonds kan het Davids-fonds er maar 36 aanwijzen, waaronder 3 van Tinel, 1 van Mestdagh en 10 van Wambach (die er een soort van monopolium onder bezit), terwijl de andere stukken van minder bekende of gansch onbekende toondichters afkomstig zijn. Geen enkel dier zangstukken van het Davids-fonds mocht in de muzikale wereld eenen grooten naam verwerven.

Zelfs de op het Willems-fonds zoo naijverige Frans De Potter bekende op dat gebied de minderheid van het Davids-fonds in zijn jaarverslag van 1892. Na er over geklaagd te hebben, voegde hij er bij :

Dit mogen wij ter eere van het Willems-fonds zeggen, dat het veel heeft bijgedragen tot bevordering van den Nederlandschen zang : dichters en componisten van groote verdienste achten 't niet beneden hunne waardigheid daarvoor werkzaam te zijn, zoodat reeds meer dan 100 zangstukken door die vereeniging werden in 't licht gegeven (2).

Het volgende jaar klaagde ook de afdeeling Borgerhout op het feest te Lier bij monde van haren voorzitter Vermeulen : « Hij bewees » op vaste gronden, dat de muziekuitgave van het Davids-fonds te

(1) Daarbij is te voegen, dat het Comiteit van 't Willems-fonds nog eenige andere uitgaven heeft in 't licht gezonden, als de partituren van Benoit's *Kind-oratorio « De wereld in »*, en van zijn *Meilied*, benevens koren van R. Hol, Blockx, Flor. van Duyse, enz.

(2) Zie *Jaarboek van het Davids-fonds voor 1893*, blz. 86. — Het is schier de eenige plaats in al die *Jaarboeken*, waar van het Willems-fonds op betamelijke wijze wordt gesproken: *Une fois n'est pas coutume*, zegt de Franschman.

« wenschen (sic) laat onder (sic) het opzicht van den aard der stukken, den druk en bijzonder de wijze van uitgeven (1). »

Daarenboven gaf het Davids-fonds een *Liederboek* (1895) uit, bevattende Duitsche en andere vreemde melodien met Vlaamsche woorden er op, mitsgaders eene voortreffelijke uitgave van den Willems-fondser Flor. van Duyse, *Dit is een suyperlick boeckken* (Oude geestelijke Nederlandsche liederen met eene klavierbegeleiding, 1899). Daartegenover stelde reeds vroeger het Willems-fonds zijn nog belangrijker en even puik *Nederlandsch Liederboek* (2 deelen, 1891), ook bewerkt door Flor. van Duyse met eene klavierbegeleiding, waarvan een tweede druk reeds in 1896 noodig was en eene derde uitgave in voorbereiding is. Ter eere van dit uitstekend *Nederlandsch Liederboek* zij alleen gezegd, dat het dadelijk door de machtige Noord-nederlandsche Maatschappij « Tot Nut van 't Algemeen » werd nageloot. Dat is wel een der zeldzame gebieden, waarop « 't Nut » het Willems-fonds niet vooruit was en van 't Zuiden iets te leeren had.

Van 't Zuiden had 't Noorden ook nog te leeren bij eene niet minder belangrijke schepping van Flor. van Duyse: de *Liederavonden van het Willems-fonds*.

De bekende schrijver van het onlangs voltooid standaardwerk over onze oude Nederlandsche volksliederen (2) vatte in 1903 met Prof. J. Vercoullie en zijne medeleden van het muziek-comitee van het Willems-fonds het plan op, om onze volkszangen, oude en nieuwe, rechtstreeks onder de massa te verspreiden. Men richtte eenen oproep tot de Gentsche vrouwen van goeden wil, en op Maandag 23 November 1903, te 7 uur 's avonds, waren er 310 bijeen in de zaal van het Lakenmetershuis op de Vrijdagmarkt, waar ook de zetel is der eerste volksbibliotheek en der eerste volksvoordrachten in Vlaamsch België; voorwaar een historisch gebouw in de hedendaagsche geschiedenis der beschaving van Vlaanderen.

Aan die 310 vrijwillige zangeressen werden een paar liederen voorgezongen met begeleiding van piano en viool; daarna leerde men

(1) *Jaarboek voor 1894*, blz. 41 en 42.

(2) Flor. van Duyse, *Het oude Nederlandsche lied*, wereldlijke en geestelijke liederen uit vroegeren tijd, teksten en melodien, 3 deelen van te zamen ongeveer 2800 blz. (s-Gravenhage en Antwerpen, 1900-1907).

die liederen gezamenlijk aan, in koor, regel voor regel, de woorden zingende uit een tekstboekje, dat aan allen kosteloos uitgedeeld was. Een uur later kenden al die vrouwen de aangeleerde liederen en keerden naar hunne huisgezinnen terug, om er het goede zaad verder te verspreiden. Met 310 begonnen, sloten die wekelijksche « Liederavonden van het Willems-fonds » in Februari 1904 met 500 zangeressen. Iederen winter werd sedertdien te Gent de proef onafgebroken met evenveel bijval hernieuwd.

Te Antwerpen was het niet het Willems-fonds, maar het Algemeen Nederlandsch Verbond, dat een half jaar later het eerst het voorbeeld van Gent volgde. In April 1904 begon men er met 300 zangeressen, om met meer dan 500 het jaar te sluiten. Ook daar bloeit de instelling voort. Sederdien hebben enkele afdelingen van het Willems-fonds (Diest, Nieuwpoort, Oostende, Brugge, Aalst, enz.) hetzelfde met volkomen welslagen gedaan. Ook in Noord-Nederland zijn de « Liederavonden » ingeburgerd (o. a. te Rotterdam en te Utrecht), vooral sedert een Vlaamsche spreker ze bekend gemaakt heeft aan de Noorderbroeders op het 28ste Nederlandsch Congres te Deventer in Augustus 1905, tijdens eene zitting, die met de tegenwoordigheid van Koningin Wilhelmina en van haren gemaal den Prins der Nederlanden werd vereerd.

Door de inrichting der « Liederavonden » heeft het Willems-fonds de kroon gezet op alles wat het reeds gedaan had tot bevordering van de nationale toonkunst en van den Nederlandschen zang. Zelfs Frans De Potter, die in zijne jaarverslagen zoo dikwijls het Willems-fonds op onbillijke wijze kleineerde, was in 1904 gedwongen hulde te brengen aan de liederavonden der mededingende instelling. Op de algemeene vergadering te Leuven zeide hij:

Onze muziekuitgaven zouden wij gaarne belangrijk vermeerderen, maar de componisten zenden niet in. Hoeveel is er nog te doen tot opbeuring en verheffing van den volkszang! In het huisgezin, op familiefeesten, in het werkhuis, op het veld zingt men nog steeds liederen, welke in letterkundig en in muzikaal opzicht van al te geringe beteekenis zijn, soms in zedelijk opzicht veel te wenschen (sic) laten.

Op dit terrein zouden wij veel goeds kunnen stichten, al zou het zijn in navolging van wat onlangs door het Willems-fonds is beproefd. Deze vereeniging namelijk heeft te Gent zoogenaamde « liederavonden », ingericht, op welke meisjes en vrouwen den Maandag avond samenkomen voor het aanleeren van

een nieuw lied. Eene zingt voor, de anderen zingen na, en bij het einde der zitting is het stuk gekend. Het tekstboekje kost maar 5 centimen.

Ziedaar waarlijk een werk van volksveredeling, dat de beste vruchten zal afwerpen en hetwelk wij ten zeerste aanbevelen aan onze afdeelingen in steden en groote darpen.

Over dien onbeperkten lof, toegezwaard door eenen zijner hardnekkigste tegenstanders, mag het Willems-fonds te recht fier zijn.

Het Willems-fonds, daarin sedert 1875 door het Davids-fonds trouw nagebootst, heeft van eerst af aan de studie en het gebruik der Nederlandsche taal in België ter harte genomen. Het verleent boekgeschenken en andere belooningen aan de studenten van middelbare scholen, atheneums, colleges en hoogeschole, die zich met voorliefde op de studie der moedertaal toeleggen, zonder eenig onderscheid te maken tusschen de leerlingen van het officieel Staaionderwijs en die van het zoogezeid vrij onderwijs der bisschoppen en geestelijke orden (1). Dergelijke aanmoedigingen verleent het ook aan jongelingen en juffrouwen uit de Waalsche gewesten, die in het aanleeren van het Nederlandsch uitmunten (2); aan de schrijvers van Nederlandsche verhandelingen, bekroond door de Koninklijke Academie van België of door andere geleerde genootschappen, evenals aan de bekroonde toonkundigen in den grooten muziekprijskamp gezeid « van Rome, » die op den Nederlandschen tekst hunne muziek schrijven. Dit alles deed het Willems-fonds regelmatig, doelmatiger en

(1) Het Davids-fonds schenkt alleen zijne aanmoedigingen « aan de leerlingen der katholieke scholen. » (Jaarboek voor 1900, blz. 39).

(2) In het jaarverslag van Mei 1899 zei Frans De Potter, dat het Davids-fonds hierin het voorbeeld van het Willems-fonds zou moeten volgen, maar hij voegde er eene onjuiste bemerking bij: « Zoo althans doet het Willems-fonds « voor Waalsche leerlingen der officieele gestichten. Laten wij hetzelfde doen « voor de studenten der katholieke colleges. » (Jaarboek voor 1899, blz. 39). De waarheid is, dat de belooningen van het Willems-fonds toegekend worden aan al de bekroonden van den algemeenen kampstrijd, waar zoowel de officieele als de zoogezuide vrije colleges aan deelnemen.

Het is zelfs meer dan eens gebeurd, dat de bekroonde leerlingen van bisschoppelijke of andere geestelijke colleges de boekgeschenken van 't Willems-fonds op bevel der geestelijke overheid moesten weigeren of terugzenden, omdat de geschenken boeken verdacht en gevaarlijk werden geoordeeld. Andere bekroonden verzochten hun het boekgeschenk op bedekte wijze te laten geworpen, om aan de geestelijke censuur te kunnen ontsnappen.

onbekrompener dan het Davids-fonds, naar de verslagen van beider *Jaarboeken* te oordeelen.

Eene van de voornaamste en geregeldste werkzaamheden van beide Fondsen is ook het opstellen en opzenden naar Brussel van allerlei vertoogschriften, protesten (1) en memories over taalgrieven, taalhervormingen en taalwetten. Ook op dat gebied onderscheidt zich — meenen wij — het Willems-fonds boven het Davids-fonds. Wie de *Jaarboeken* van het eerste doorloopt, wordt telkens en telkens getroffen door de flink beredeneerde en grondig bestudeerde stukken, gevloeid uit de pen van Julius Vuysteke, van Aug. Gondry en van Prof. Vercoullie, waarin de twee eersten, knappe juristen, en de derde, een erkende taalgeleerde, hunne meesterschap verraden, terwijl J. Brouwers Z. en Frans De Potter autodidacten waren zonder wetenschappelijke opleiding. Die vertoogschriften van het Willems-fonds, gericht tot de Kamers en tot de verschillende Ministers, mogen soms toonbeelden van toelichtende memories haeten, die meer lan eens te Brussel den doorslag hebben gegeven.

VIII

Nog een woord over de meest ingrijpende werkzaamheden op de groote massa van het Vlaamsche volk: de kosteloze en openbare leesbibliotheken en voordrachten.

Gent was in de Vlaamsche gewesten de wieg dier twee volksverlichtende scheppingen van het Willems-fonds. Naar het voorbeeld der *Société Franklin*, die te Luik omstreeks 1865 openbare volksvoordrachten met veel bijval had ingericht, beproefde zulks het Willems-fonds te Gent in den winter van 1868-1869. Max Roose hield de allereerste voordracht over het nut dier leesermoenen in de volks-

(1) Meer dan eens kwam het Willems-fonds kranig op in officieele stukken tegen zijne eigene politieke vrienden; alzoo in 1886 tegen den Leuvenschen schepen Vital De Coster, die den opstand tegen de taalwet van 1883 aan de ouders der scholieren aanpredikt had (Jaarboek van het Willems-fonds voor 1887, blz. 217-229) en in 1897 tegen schepen Lepage van Brussel, die de afgeschafte Septemberfeesten opgewarmd had (Tijdschrift van het Willems-fonds, Mei-afl. van 1898). Wat heeft het Davids-fonds gedaan tegen zijnen eerevoorzitter Minister Schollaert en tegen zijnen voorzitter Minister Heileputte, die de Vlamingen oobewimpeld te engewerkt hebben in de zaak van Coremans' wetvoorstel?

taal. Sederdien worden in de Arieveldestad iederen winter een 15 a 20tal nuttige toespraken tot het volk in zijne taal gehouden, soms door mannen van hooge geleerdheid en groote faam (1). Het voorbeeld van Gent werd in 1871 te Antwerpen, in 1872 te Brugge, in 1873 te Brussel en te Lier, in 1874 te Mechelen, in 1875 te Aalst en te Ledeberg, enz. gevolgd; zoodat het Davids-fonds, bij zijne opkomst in 1875, niets anders te doen had dan het Willems-fonds hierin na te bootsen, hetgeen het dan ook volijverig deed in steden en dorpen. Zeer vruchtbaar is aldus de wedijver geweest tusschen beide vereenigingen, om het Vlaamsche woord tot in de achterhoeken van Vlaamsch België te doen doordringen als drager van vaderlandsliefde, kennis en beschaving. Uit de *Jaarboeken* van het Davids-fonds is het onmogelijk, zelfs bij benadering, ietwat juiste getallen op te maken over de voordrachten zijner afdelingen. Hetzelfde geldt ook, doch in mindere mate, voor het Willems-fonds. Alleen zij hier aangestipt, dat, bij de viering van het 50jarig jubelfeest van 't Willems-fonds, in 1901, de algemeene voorzitter G. D. Minnaert in zijn merkwaardig historisch overzicht mocht verklaren: « Van 1868 tot 1901 kan men ge-
« rust het getal onzer openbare voordrachten op ruim 2000 schat-
« ten (2). »

Natuurlijk is er nog al verschil in den geest en de strekking der openbare volksvoordrachten van beide vereenigingen. De *Jaarboeken* van het Davids-fonds, ofschoon tamelijk zuinig aan inlichtingen dienaangaande, laten ons soms toe een onbescheiden kijkje te nemen op dat gebied. Van omstreeks 1890 af wordt openlijk bekend, dat de voordrachten schier in elke afdeling voor doel hebben de liberalen en de socialistten te bevechten. Doch nog andere onderwerpen van gelijken aard worden door de sprekers behandeld. Over 1893 meldt de afdeling Mechelen in haar jaarverslag het volgende:

De eerw. heer Van der Belen, onderpastoor van de Metropolitane kerk en proost van den Katholieken Werkmanskring, had voor onderwerp gekozen: *De Joden*. Hij haalt de bijzonderste (sic) feiten der geschiedenis aan van het Joodsche volk en legt ons voor oogen hunne leerstelsels, samengevat in den Talmud

(1) De anders sterke en bloeiende Gentsche afdeling van het Davids-fonds heeft zich tot hertoe niet gewaagd op het gebied der openbare volksvoordrachten.

(2) *Tijdschrift van het Willems-fonds*, November 1901, blz. 72.

Verscheidene aanhalingen uit dit boek bevestigen, hoe de Christenen door de Joden als dieren aanzien (sic) werden; hoe Christenen doodden voor den Jood een loffelijke daad is; hoe het den Joden toegelaten, zelfs bevolen wordt, de Christenen zooveel mogelijk uit te pluizen (?) en te verarmen. Daaruit spruiten al de gruweldaden, waaraan de Joden in den loop der eeuwen zich hebben plichtig (sic) gemaakt. Daaruit ook de schrikkelijke uitbuitingen, waarvan wij hedendaags bijzonder getuigen zijn, hoe millioenen en millioenen aan den werkman geroofd en onder voorwendsel van Panamawerken den Joden in de handen geduwd worden (1).

Die walgelijke voordracht van een onchristelijk, onwetend onderpastoorje werd in het *Jaarboek* met ophef en lof, zonder een enkel woord van voorbehoud, door het bestuur aan den lezer opgedischt.

In het jaar 1898 trad, ook te Mechelen, een geestelijke van grooter beteekenis op: de pastoor der St-Augustinus-parochie te Antwerpen, Rossel, die lange jaren hoogleeraar geweest is aan de aartsbischooppelijke Faculteit van wijsbegeerte en letteren in het *Collège St-Louis* te Brussel. Hij sprak over *vrijheid* en hing het volgende historisch tafereel op:

Met de geschiedenis in de hand bewijst ons de geleerde spreker, dat de Fransche Omwenteling hier geene vrijheid heeft gebracht, dat onze vaderen minstens zoo vrij leefden als wij thans. Hij handelt over de marteling (?), de Inquisitie, de tienden, de ongelijkheid der maatschappelijke standen, zooveel schrikbeelden, waarmede men afschuw wil inboezemen voor de middeleeuwen; en hij legt uit wat dit alles wezenlijk was. Klaar doet hij uitschijnen, dat de staatkundige en de persoonlijke vrijheid onzer vaderen zeer uitgebreid waren, dat de vorsten niet almogend waren, zooals velen meenen, ja, dat de gewetensvrijheid bestond, die echter niet ontaardde, zooals heden, in een betreurenswaardige losbandigheid (!!!).

Het verslag verzekert, dat die geestelijke oud-hoogleeraar zijne ontzettende historische ketterijen « met eene diepe geleerdheid » heeft voorgedragen en dat hij dan ook warm toegejuicht en door den voorzitter der afdeling, Paul Ryckmans, provinciaal raadslid, even warm werd bedankt (2).

Niet minder leerrijk op historisch gebied mag de volksvoordracht heeten, die in 1901 door pater Honhon, prior der Kruisheeren van Diest, gehouden werd over *de ware beschaving* voor de leden derzelfde afdeling Mechelen, die breedspakiger is dan de andere over

(1) *Jaarboek voor 1894*, blz. 59.

(2) *Jaarboek voor 1899*, blz. 67 en 68.

hare openbare zittingen en ons aldus in staat stelt den echten geest van het Davids-fonds te leeren kennen. En wat zei Pater Honhon? Luister:

Pater Honhon bewees, dat door het ontstaan van het Protestantisme en zijne gevolgen de beschaving van Europa twee eeuwen is achteruitgebleven, en dat door zijnen oorsprong en door zijn wezen het Protestantisme de ware beschaving niet in zich kan bevatten... Wie hem de rol der Fransche Omwenteling heeft hooren uitleggen, is overtuigd, dat die Omwenteling geen beschavenden invloed heeft uitgeoefend...

Bovenstaande ontleding geeft slechts eene flauwe schets der belangwakende voordracht van Pater Honhon. Alvorens er zich een juist godacht (sic) te kunnen over vormen, moet men de gespiegelde taal en den beeldenrijkdom hooren, waarmede de spreker zijne punten ontwikkelt (1).

Zelfs op het gebied van de geschiedenis der Vlaamsche Beweging wordt de historische waarheid soms evenmin geëerbiedigd (2). Alzoo hoorde men niemand minder dan pastoor Dr. H. Claeys van Gent, lid der Koninklijke Vlaamsche Academie, te Brugge op eene plechtige feestvergadering van het Davids-fonds (25 Augustus 1895), allerlei onvolledige, partijdige beschouwingen mededeelen over hetgeen men « het verraad » van Conscience heeft genoemd: namelijk zijn toestemmen in 1843, op aandrang der Roomsche-katholieke geestelijkheid, in het bezorgen eener tweede, gewijzigde, clericale uitgave van zijn *Wonderjaar* (1837) en van zijnen *Leeuw van Vlaanderen* (3).

De lezer zal misschien opgemerkt hebben, dat al die verbaazende voordrachten werden gehouden door geestelijken: onderpastoor Vander Belen van Mechelen, pastoor Rossel van Antwerpen, pater Honhon van Diest en pastoor H. Claeys van Gent. Het Davids-fonds wordt overigens geleid door de Roomsche-katholieke geestelijkheid.

(1) *Jaarboek voor 1902*, blz. 97.

(2) Pastoor Flamen van Meetkerke hield in 1895 eene toespraak in het Davids-fonds over Brugge's ontwaking, in de stad zelve van Breidel en de Coninc. Als bewerkers dier ontwaking noemde hij de Maere, Van Nieuwenhuysse, Ruzette, Visart, De Clercq, Ronse, van Ockerhout en de Crombrughe; maar hij verzweeg kleingeestig den naam van den Willems-fondser Julius Sabbe, naam die natuurlijk te Brugge op aller lippen lag. (*Jaarboek voor 1896*, blz. 113).

(3) *Jaarboek voor 1896*, blz. 192-194. — Over de ware toedracht dier smartelijke zaak, zie Georges Eekhoud, *Henri Conscience* (1881), Max Rooses, *Nieuw Schelshoek* (1881), Edm. Meriens, *Hendrik Conscience* (in de *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, 1883), Pol de Mont, *Hendrik Conscience* (1883), enz.

Tot hertoe zijn zijne algemeene voorzitters (buiten pastoor Schuermans tijdens eenige maanden in 1878) nog leeken geweest, namelijk drie hoogleeraren van de Leuvensche Universiteit der Bisschoppen; maar schier al de afdeelingen, groote en kleine, hebben geregeld eenen deken, pastoor of onderpastoor als eerevoorzitter of voorzitter of secretaris aan hun hoofd; en na den dood van Frans De Potter werd in 1905 tot algemeenen secretaris een pater aangesteld, de Norbertijnermonnik J. J. Evers. Hijzelf kondigde het aan op de jaarvergadering, te Leuven gehouden den 8 Mei 1905, er bijvoegende, dat hij zijn ambt had aangenomen « met de welwillende toestemming zijner oversten. » Boven het Davids-fonds staan klaarblijkend de Belgische bisschoppen en de hoofden der kloosterorden.

Eindelijk wedijveren Willems-fonds en Davids-fonds onder elkaar met hunne volksboekereien.

In 1865 richtten Vuylsteke en zijne medewerkers van het Willems-fonds met eenige studenten der Hoogeschool (1) de eerste kosteloze en openbare leesbibliotheek van Vlaamsch België te Gent in (2). Thans houdt het Willems-fonds er niet minder dan vijf in de verschillende wijken der stad Gent open (3), en meer dan 40 andere volksbibliotheeken hebben zijne afdeelingen ingericht over het geheele Vlaamsche land. Te Gent vooral heeft die prachtige instelling diepe wortels geschoten (4). Sedert 1865 hebben de Gentsche bibliotheken van het Willems-fonds meer dan twee 1/2 miljoen boekdeelen in lezing gegeven. De uitgaven beliepen, sedert het begin, nagenoeg tot 200.000 fr. voor Gent alleen. In 1875 stichtte het Davids-fonds zijne katholieke

(1) Het waren Julius Sabbe, student in de wijsbegeerte en letteren, Julius De Vigne, Oswald de Kerchove, studenten in de rechten, Kazimir Ledeganek en J. Morel, studenten in de geneeskunde.

(2) Die eerste volksboekery werd den 29 Juli 1865 in het koffiehuis Fauconnier geopend met eene stadstoelag van 1000 fr. en eenige giften, als 500 fr. van de Vlasmaatschappij *De Leie*, 500 fr. van de *Gentsche Vlasmaatschappij*, 100 fr. van de fanfaremaatschappij *Grétry*, 90 fr. van het taalminnend studentengenootschap *'t Zal wel gaan* en bijdragen van 9 bijzonderen. In 1866 verhuisde de bibliotheek naar het stadslokaal « Het Lakenmetershuis, » waar zij nog heden gevestigd is.

(3) De vijfde bibliotheek van het Willems-fonds te Gent werd in Maart 1906 geopend, dank zij meer dan 3500 fr. giften van de liberale burgerij.

(4) Zie het geschiedkundig overzicht van A. Van Werveke, *De volksboekereien der Gentsche afdeeling van het Willems-fonds* (Gent, 1906).

bijbibliotheken tegenover die van het Willems-fonds te Gent, en ook de socialisten van Vooruit volgden later dit voorbeeld in de Artevelde-stadt. De drie staatspartijen werken aldus ieder onder hare aanhangers, om door middel van het boek het peil der volksontwikkeling te doen stijgen. Volgens eene officieele statistiek van 1903 zouden in den loop van dat jaar te Gent de volksboekereien van het Willems-fonds 48.339 boekdeelen kosteloos uitgeleend hebben, tegen 24.090 voor die der socialisten en 18.750 voor die van het Davids-fonds.

Bijna al de volksbibliotheken van het Willems-fonds bevinden zich in groote of kleine steden in werking. Te platten lande, waar het Davids-fonds veel beter kan binnendringen door de medewerking der geestelijkheid, telde het Willems-fonds er schier nog geene (1), toen het in 1904 overging tot eene nieuwe uitbreiding zijner werkzaamheid op dat gebied: de inrichting van rondreizende bibliotheken op den buiten (2).

Kistjes bevattende 50 a 100 boekdeelen werden aan vertrouwde personen in de Vlaamsche dorpen gezonden, om kosteloos aan de lezers in leening te worden uitgedeeld. Eens uitgelezen, keert het kistje naar het algemeen bestuur te Gent terug en wordt het door een ander vervangen. Eene reeks van 12 zulke rondreizende bibliotheken werd eerst vervaardigd; doch de vragen overtroffen zoozeer de daartoe beschikbare gelden, dat men zijne toevlucht nemen moest tot eenige rijke vrienden van het Willems-fonds, die op enkele weken tijds eene som

(1) Vermelden wij hier met eere de landelijke volksboekereien van de afdeling Nieuwpoort te Lombartzijde en Keiem; van de afdeling Tienen te Banterssem, Beensbeek, Hoegaarde en Kapellen; van de afdeling Eekloo te Aalter, Waterland-Oudeman en St-Laureins; en van de afdeling Oostende te Oudenburg.

(2) Sedert een twintigtal jaren was de zaak op meer dan eene algemeene vergadering van het Willems-fonds onderzocht en besproken geworden; maar men deinsde altijd terug voor de kosten. Ook het Davids-fonds dacht er aan hetzelfde te doen en reeds had het in 1888 eene proef genomen in de dorpen van 't Land van Waas. De afdeling St-Nikolaas zei in haar verslag: "Wij zijn in staat hulpbibliotheken te stichten in de gemeenten van het Land van Waas, die zulks verlangen en waar tien leden ingeschreven zijn. Reeds is er eene in werking te Kapelmonde onder het bestuur van den heer Verast, die den bode der gemeente alle vijf of zes weken met een koffer naar de hoofdbibliotheek zendt, om zijnen voorraad boeken te vernieuwen en de reeds gelezene terug te brengen. Nog andere gemeenten hebben besloten hetzelfde te doen." (Jaarboek voor 1889, blz. 56). De volgende Jaarboeken blijven stem over die hulpbibliotheken, die misschien niet meer bestaan.

van 3.800 fr. ten dienste van het goede werk stelden. Zoo konden eene tweede en eene derde reeks van 12 bibliotheken tot stand komen en is eene vierde reeks in voorbereiding (1). Niemand kan het goede berekenen, dat zulke kleine, elkander opvolgende boekenkistjes in afgezonderde dorpjes moeten stichten, waar alle ander geestesvoedsel ontbreekt.

Dit is zoo waar, dat het Davids-fonds reeds besloten heeft, ook hierin het Willems-fonds na te volgen en dat in zekere dorpen de geestelijkheid onmiddellijk op twee van elkaar verwijderde punten van eene zelfde gemeente twee bibliotheken tegenover de ééne van het Willems-fonds heeft gesteld. Maar het bibliotheekje van het Willems-fonds — de verbodene vrucht! — vindt meer lezers dan de twee vrome boekenverzamelingen van den pastoor.

Overvleugeld door het Davids-fonds wat het ledental, het financieel vermogen, het getal der afdelingen in steden en dorpen en het getal der jaarlijks afgedrukte boekdeelen betreft, blijft het Willems-fonds den voorrang schitterend behouden op het gebied der volksbeschavende werkzaamheden. Zijne boekenuitgaven zijn ernstiger en degelijker, evenals zijne volksvoordrachten; zijne volksbibliotheken zijn talrijker en beter ingericht; zijn invloed op muzikaal gebied is verpletterend grooter dan die van het Davids-fonds.

Ziedaar de eenvoudige slotsom der voorgaande bladzijden. Zij is bemoedigend voor de vrienden van het Willems-fonds.

IX.

Wij hebben reeds twee legenden besproken en terechtgewezen, die door het naijverige Davids-fonds onbezonnen in de wereld gezonden werden, om afbreuk te doen aan het Willems-fonds: namelijk die van het vrijzinnig worden van het Willems-fonds na 1862 door « list en verrassing » en die van het verkwijnen van het Willems-fonds door

(1) Ziehier het getal der dorpen, waar die rondreizende bibliotheken van het Willems-fonds reeds bestaan: in Oost-Vlaanderen 11, in West-Vlaanderen 1, in Antwerpen 2, in Brabant 3 en in Limburg 4; te zamen 24 Vlaamsche dorpen, waarin de rondreizende bibliotheken van het Willems-fonds hun beschavend werk in stilte verrichten.

de schuld van het opkomen en bloeien van het Davids-fonds tusschen 1874 en 1884.

Er blijft ons nog over, eene derde, niet minder vreemde legende te bespreken, die met hardnekkigheid door het Davids-fonds sedert zijn ontstaan werd verspreid, namelijk dat het Willems-fonds den naam van zijnen patroon Jan Frans Willems zou misbruiken en dat het « echt en rechtzinnig katholiek » Davids-fonds eigenlijk alleen in den geest van Willems zou werkzaam zijn onder den schutsnaam van kanunnik David.

Willems en David, schier te zamen opgegroeid te Lier vóór 1830 en door gansch hunne loopbaan aan elkander door vriendschap en liefde voor de moedertaal nauw verbonden, zouden zeker bij hun reën niet weinig vreemd hebben opgekeken, indien men hun voorspeld had, dat hunne namen in latere dagen op twee vijandige vanen als wachtwoord zouden geschreven staan. Maar de nakomelingen hebben er aldus over beslist en het Davids-fonds maakt zelfs aanspraak op het monopolium van Willems' geestelijke erfenis.

In de jaarlijksche vergadering, te Leuven in Mei 1893 gehouden, verklaarde de secretaris Frans De Potter het met deze woorden :

Honderd uittrekselen uit Willems' werken, in gebonden en ongebonden stijl, zullen dit bewijzen.

Herinneren wij hier slechts de groote les, welke Willems den Vlamingen gaf op het feest van 't eerste Taalverbond, ten jare 1847, te Brussel, waar hij zegde, dat de Vlaamsche letterkunde zich moet onderscheiden « door het drie- » voudig karakter van godsdienstigheid, zedelijkheid en nationaliteit. »

Welk Vlaamsch genootschap, onder de zoo menigvuldige, die, na Willems' dood, tot stand kwamen, heeft het staatkundig testament van den nog algemeen geliefden baanbreker op het gebied van den taalstrijd beter begrepen, trouwhar- tiger uitgevoerd dan het Davids-fonds?

En Frans De Potter gaf tegelijk de eer der stichting van het Willems-fonds aan zijne « eerste bijtreeders en bestuurders, die tot de » katholieke denkwijze behoorden : baron de Saint-Genois, Snellaert, « hoogleeraar Serrure, Pieter De Baets en anderen. » Hier scheen Frans De Potter, die het nochtans wel beter wist, te vergeten, dat Snellaert in 1851, bij de stichting van het Willems-fonds, nog een bla- kend liberaal was, die jarenlang nadien als dusdanig zelfs op het punt was candidaat der Liberale Kiesvereeniging van Gent voor den ge- meenteraad te worden. Frans De Potter scheen ook te vergeten, dat

naast de dungezaaide clericalen, die hij opnoemde, schier al de andere 38 stichters van het Willems-fonds tot de liberale partij behoorden. Ook die legende mist allen historischen ondergrond, zooals wij hier- boven reeds terloops herinnerd hebben.

In eene openbare volksvoordracht (1), door hem te Antwerpen op 10 Februari 1878 gehouden in de concertzaal van den Nederland- schen Schouwburg voor de leden van de afdeeling van 't Willems- fonds, heeft Julius Vuylsteke, de schrandere geschiedschrijver en onwankelbare verdediger der historische waarheid, den waren geest van Jan Frans Willems zonneklaar blootgelegd.

In die kristalheldere studie schildert Vuylsteke ons den Vader der Vlaamsche Beweging zooals hij wezenlijk was : rechtzinnig katho- liek in zijn geloof gelijk schier al zijne tijdgenooten, gehecht aan zijnen godsdienst en zelfs afkeerig van het protestantisme, maar ver- draagzaam, vriend van vrijheid en waarheid, overtuigd bewonderaar van den heldenstrijd onzer vaderen in de 16^e eeuw. Reeds in zijn ge- dicht *Aen de Belgen* (1818) had Willems die overtuiging uitgesproken, evenals in zijne uitvoerige *Verhandeling over de Nederlandsche taal- en letterkunde* (1819-1824), hetgeen hem in eenen vinnigen penne- strijd wikkeld met eenen Mechelschen priester, zekeren Buelens, die tegen Willems de Spaansche dwingelandij, Philips II, Alva, de Inqui- sitie en de Roomsche boekencensuur verdedigde. Toen, kort vóór 1830, de bedreigde Nederlandsche Regeering van Koning Willem I toegevingen deed aan Franskiljons en papen, hopende zich aldus te redden, was Willems geheel terneergeslagen, zooals blijkt uit zijne vertrouwelijke brieven aan zijne vrienden, uitgegeven door het Wil- lems-fonds (2). Wat hij alsdan als hoogst gevaarlijk achtte, was tegelijk « Fransche taal en Fransche Jezuiëten, het Fransche journa- » lisme en het jezuïetisch ultramontanisme. »

Na 1830, toen hij zich aan 't hoofd der opkomende Vlaamsche

(1) Te Antwerpen in eene brochure in 1878 uitgegeven en herdrukt in den bundel : *Jan Frans Willems, levensschets* door Max Rooses, voordracht door J. Vuylsteke, herinneringen door G. Bergmann. (Uitgave van het Willems-fonds, Gent, 1893).

(2) *Brieven van Jan Frans Willems* aan Jer. De Vries, K. A. Vervier, E. J. Potgieter, F. H. Mertens, J. B. David, enz., verzameld door Max Rooses, (Uitgave van het Willems-fonds, Gent, 1874).

Beweging plaatste, droomde Jan Frans Willems, dat men den steun der almachtige Roomsch-katholieke geestelijkheid in Vlaanderen eindelijk voor haar zou kunnen verkrijgen. Maar, ondanks den invloed van zijnen vriend kanunnik David, bleef die geestelijkheid buiten het petitionnement van 1840, het eerste groot Vlaamsch werk van Willems, en bood zij eenen heftigen tegenstand aan zijnen strijd tot verbetering van de verwilderde spelling onzer moedertaal, omdat de Kerk voor eene geestelijke toenadering van Vlaamsch België tot het kettersche Holland vreesde. En nogmaals moest Willems zijne pen scherpen tegen de priesters en hunne aanhangers; zelfs pastoor Buelens trad alweer tegen hem op, om hem voor ketter en landverrader uit te schelden. Toen pastoor De Foere in de Kamer geweldig tegen hem was uitgevaren, nam Willems hem duchtig onder handen in een stuk, getiteld *Vlaemsche taelklucht*. Daarin toonde hij aan, hoe dezelfde mannen, die Pachter Doms, den Vlaamschen boer, hadden aangezet om die geuzen van Hollanders in 1830 te helpen verjagen (door het onderteekenen, in 't belang der religie, van petitiën tegen « de vreemde Hollandsche taal »), nu alweer de domheid van dien Pachter Doms misbruikten, om hem te doen gelooven, dat men hem die vreemde geuzentaal opnieuw wilde opdringen en hij aldus nogmaals voor de religie moest petitionneeren.

Dit alles en nog meer bewijst, hoe weinig Willems, ondanks zijnen vromen godsdienstzin, tot de partij van het clericale Davids-fonds behoorde. Maar, zonder die legende, door hen verzonnen en die zij ten langen leste zelfs ingeslikt hebben, zouden waarschijnlijk het hoofdbestuur en de afdelingen van het Davids-fonds in 1893 het aandoenlijk feest niet gevierd hebben, dat zij ter eere van Willems in zijn geboortedorp hebben gehouden.

Dat jaar bracht immers de honderdste verjaring der geboorte van den Vader der Vlaamsche Beweging. Het Willems-fonds, dat reeds in 1871 te Gent een schitterend Willemsfeest gevierd had (1) — 'twek

(1) Zie de bijzonderheden over de letter- en toonkundige zitting, den plechtigen optocht naar Willems' graf op het kerkhof van St-Amandsberg bij Gent en het banket (10 Juli 1871), in het *Jaarboek van 't Willems-fonds voor 1872*, blz. LXXVI-LXXXIII en verder blz. 190-204 (feestrede van Prof. Heremans). Het feest werd bijgewoond door talrijke mannen en vrouwen van beteekenis uit Noord en Zuid, waaronder Potgieter, Hendrik Conscience, de gezusters Loveling, Jan ten Brink, Peter Benoit, enz.

door den zoon van Willems bijgewoond werd — en dat alsdan drie boekdeelen had uitgegeven, gewijd aan eene keus uit de dicht- en prozawerken, alsmede uit de brieven van Willems, het Willems-fonds besloot in 1893, dat al zijne afdelingen openbare volksvoordrachten zouden inrichten, om Willems' leven en streven aan de jongere geslachten te herinneren; en het gaf een gedenkboek uit, bevattende drie puike studies van Max Rooses, Julius Vuylsteke en Vader Bergmann over onzen eersten grooten volksbeschaver na 1830.

Ook het Davids-fonds wilde hulde brengen aan Willems en het deed het op Zondag 2 Juli 1893 te Boekhout bij Lier, waar de geliefde Vlaamsche strijder honderd jaar vroeger het levenslicht gezien had. Het feest van 't Davids-fonds in dat schilderachtig oud Vlaamsch dorp was deftig, roerend en frisch. Een marmeren steen werd in den gevel van het nederig geboortehuisje onthuld, en onder de redevoeringen schitterde vooral die van Prof. P. Willems van Leuven uit. De zoon van Jan Frans Willems en een paar andere familieleden waren uitgenoodigd. Die zoon, thans een nog flinke grijsaard, was in 1893 ontvanger der registratie te Oudenaarde (1). Hij bedankte in eene allerliefste toespraak (2). Het officieel verslag van 't feest (3) bevat eene ontleding zijner rede, waarin onder ander het volgende voorkomt:

Hij bracht hulde aan het gemeentebestuur en inzonderheid aan het Davids-fonds, dat zoo goed en trouw het strijdplan zijns vaders volgt en de verzuchtingen zijner diep Vlaamsche christene ziel nastreeft.

(1) Hij is nog in leven en woont als rustend ambtenaar thans te Gent, waar hij het hoofd is van de firma: *Eaux gazeuses "Le Ballon."* Waarom geen Vlaamsche naam?

(2) Daarin gaf hij o. a. de volgende anecdot, "die zeer gesmaakt werd," ten beste: "Toen Vader Willems den 11 Maart 1793 te Boekhout geboren werd, kwam het Fransche leger langs daar afgezakt. De staf-officieren hadden vier soldaten en een korporaal in het huis van den ouden Willems gebilletteerd. De oude Willems, niet weinig in verlegenheid zittend met dit onverwacht garnizoentje, bedacht een middel, dat naar wensch gelukte, en hij sprak den korporaal aan en legde hem voor oogen, dat de aanwezigheid van hem en zijne manschappen in het huis nadeelig kon zijn voor het kind (den kleinen Jan Frans) en voor de moeder. De korporaal verstond de reden, gaf toe en schreef met krijt op de deur: *Un citoyen de la République vient de naître dans cette maison. Défense d'y entrer.* Gij ziet, dat Jan Frans Willems, nauwelijks geboren, reeds de Franschen uit zijn huis verjoeg. (*Daarrend handgeklap.*)" — Die anecdot komt reeds voor bij P. van Duyse, *Dicht- en toonkundige nalatenschap van J. F. Willems*, deel IV (1886).

(3) *Jaarboek van het Davids-fonds voor 1904*, blz. 97-110.

Die woorden bewijzen, dat de zoon van Willems ook onder de slachtoffers moet geteld worden van de legende, door het Davids-fonds verspreid. Toen zijn vader in juni 1846 te Gent op 53jarigen leeftijd plotseling aan eene beroerte stierf, was die zoon overigens slechts een aankomend jongeling van 16 jaar (1). Zijne getuigenis over « het strijdplan » en « de verzuchtingen » zijns vaders kan aldus niet opwegen tegen zooveel geschriften en zooveel bekende daden van Jan Frans Willems, die niet bij honderden (zoals Frans De Potter beweerd heeft), maar ten minste bij tientallen luidop voor de waarheid getuigen.

X.

Het feest van het Davids-fonds te Boekhout bewees ten minste, hoeveel punten van aanraking de twee taalminnende en volksbeschavende Fondsen in den grond bezitten, ondanks het principieel verschil in de opvatting hunner plichten en in de richting hunner propaganda. De waarheid is dan ook, dat beide aan onze verachte Vlaamsche bevolkingen, ieder op zijne wijze, de belangrijkste diensten hebben bewezen en nog zullen bewijzen, zoolang zij levend en krachtig kunnen blijven, hetgeen tot heil van het gemeenschappelijk Vaderland te wenschen is. Want wie kan het aanbreken van den dag voorzien, waarop in Vlaanderen al de Vlamingen zich eendrachtig zullen scharen of onder de vlag der liberalen of onder die der clericalen? Niemand. Intusschentijd moeten beide partijen de moedertaal als hefboom gebruiken tot opbeuring van het kwijnende Vlaanderen. En tot heden heeft men daartoe niets beters kunnen uitvinden dan het Willems-fonds en het Davids-fonds.

Daarom zal ieder onbekrompen Vlaamschgezinde de namen dankbaar herdenken van Vader Rens, Julius Vuylsteke, Prof. Hermans, Aug. Gondry, G. D. Minnaert en Prof. J. Vercoullie, om slechts van de algemeene voorzitters en secretarissen van 't Willems-fonds te gewagen, naast de namen van Frans De Potter, Prof. P. Willems en Prof. Helleputte, de voornaamste leiders van het jongere Davids-fonds sedert 1875. Te recht schreef *Het Volksbelang* van

(1) Hij was te Antwerpen den 24 Juni 1830 geboren, eenige weken vóór de Belgische Onwenteling. Zijn vader stierf juist 16 jaar later (24 Juni 1846).

2 November 1901, ter gelegenheid van het 50jarig jubelfeest van het Willems-fonds :

Meer dan eens hebben wij de clericale richting van het Davids-fonds afgekeurd; maar wij zijn altijd de eersten geweest om te erkennen, dat de mannen van het Davids-fonds, de clericale Flaminganten, van hun standpunt ooberispelijk zijn en hunnen plicht op hun clericale gebied doen, evenals de liberale Flaminganten in 't Willems-fonds hunnen plicht doen op hun liberaal gebied (1).

Er is nog zooveel goed werk te verrichten aan weerszijden van de staatkundige grens, die de kinderen van het ééne Vaderland van elkander gescheiden houdt. Al wie de *Jaarboeken* der beide Fondsen doorloopt, vindt er telken jare schier dezelfde klachten over de onverschilligheid der hogere standen, over den afval, het verkwijnen of het doodbloeden van talrijke afdeelingen, over het grooter of kleiner verlies van leden, over het niet inkomen van de jaarverslagen der afdeelingen bij het algemeen bestuur, enz., enz. Beide Fondsen hebben eenen hardnekkigen strijd voor het bestaan te strijden en beide Fondsen voeren hem met moed, taaiheid, opoffering en overtuiging van den 1^{en} Januari tot den 31^{en} December, jaar in, jaar uit. Den hoed af voor al die apostels van het Vlaamsche volk, rechts en links.

Onder de Vlaamsche zon is er plaats genoeg voor het Willems-fonds en het Davids-fonds naast elkander in Vlaanderen.

De vroeger soms vinnige naijver is met de jaren reeds merklijk bedaard. De tijd zal in dezen meer en meer zijn heilzaam werk verrichten. Weldra zal, hopen wij, de broedertwist geheel en al behooren tot het historisch verleden, dat wij zoo onpartijdig en zoo volledig mogelijk in de voorgaande bladzijden hebben pogen te schetsen, als eene zeer leerrijke bladzijde uit de geschiedenis der Vlaamsche Beweging.

Tot al de ontwikkelden en begooenen van Vlaamsch België, welke ook hunne staatkundige of godsdienstige richting moge wezen, zeggen wij ten slotte :

(1) Reeds in zijn n^o van 18 Februari 1892 zeide hetzelfde blad in eene recensie over het laatst verschenen *Jaarboek van het Davids-fonds*, dat hevige aanvallen tegen het Willems-fonds bevatte: „Wij zullen rechtvaardiger zijn tegenover het Davids-fonds. Zijn *Jaarboek* voor 1892 is ons een nieuw bewijs, „dat het op het Vlaamschgezind terrein menig goed werk verricht. „

Raadpleegt allen uwe overtuiging en voorliefde in uwe vrije keus, maar laat niet na, of het Willems-fonds (1) of het Davids-fonds geestelijk en stoffelijk te steunen.

Want beide — het eerste sedert meer dan vijftig jaren, het tweede sedert ruim het vierde eener eeuw — behartigen in ons gemeenschappelijk Vaderland wat de officieele verfranschte wereld uit onverstand en ook wegens hare daaruit voortspruitende onmacht niet doelmatig heeft kunnen bewerken : de verrijzenis uit zijn graf van den doodgewaanden Lazarus, dien men Vlaanderen heet, tot heil van België, tevens tot versterking van den Nederlandschen stam en van de algemeene beschaving in Europa, ons aller gemeenschappelijk ideaal en doel.

(1) De vrijzinnige partij in Vlaanderen heeft nooit ten volle haren plicht tegenover het Willems-fonds begrepen. Zij rekent te veel op de vervoering van één oogenblik en geeft niet genoeg om de aanhoudende werking, die zich jaar in jaar uit met de volksverlichting bekommert. Deze werking moet noodzakelijk in het Vlaamsch gebeuren voor Vlaamsch België, en bij onze verfranschte burgerij gaat de afkeer voor de volkstaal maar al te dikwijls boven de gehechtheid aan hare vrijzinnige beginselen. Om Fransche uitgaven te betalen, Fransche zanguitvoeringen en tooneelvoorstellingen in te richten, die uitspanning zijn voor meer ontwikkelden, daarvoor heeft ze steeds tijd en geld; maar om haren steun te verleen en aan een Vlaamsch werk van volksverlichting, daarvoor moet ze gepraamd worden, stemt ze tegenstribbelend toe, houdt zich voorts onverschillig ter zijde en neemt de eerste gelegenheid te baat om hare deelneming te weigeren. Dat de clericale Vlaamschgezinden hetzelfde in hunne partij ook ondervinden, bewijzen de herhaalde klachten dienaangaande in de *Jaarboeken van het Davids-fonds*, onder anderen geuit door wijlen senator Lammens en door den toenmaligen vicaris-generaal Rutten, den tegenwoordigen Luikschen bisschop, in 1888. (Zie *Jaarboek voor 1889*, blz. 78 en volg.) In 1892 won de Gentsche afdeeling eenige leden in de hoogere standen aan, dank zij eene schriftelijke aanbeveling van den Bisschop. In 1903 was zij radeloos. Om het getal der leden te doen toenemen bedacht men allerlei plannen : alzoo zouden de jonge onderwijzers der katholieke scholen met het aanwerven van inschrijvers voor het Davids-fonds belast worden en zou men hun eene premie in boeken of in geld (1 fr. per nieuw lid) toekennen, enz. (Zie *Jaarboek voor 1903*, blz. 60 en voor 1904, blz. 64).